

V.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika 1899–1918 között

Szell Kálmántól a koalíciós kormányig

A dualizmus kori „szlovákkérdés” – mint az a fentiekből már világosan látszik – elsősorban azt az ellentétet fejezte ki, amely a nyelvi értelemben is egynemű nemzetállam koncepciójáig torzult egységes magyar politikai nemzeteszmé gyakorlata, illetve a nem magyar nemzetek és nemzetiségek emancipációs törekvései között húzódott. A 20. század eleji „szlovákkérdés” belső, sajátos tartalmát a nemzetfejlődés megkésetttségéből adódó problémák jelentették. Az egységes nemzettudat hiányát jelezte például a századfordulón a Szlovák Nemzeti Párt és az általa szervezett nemzeti-nemzetiségi mozgalom szűkös – döntő többségében értelmiségiekre korlátozódó – társadalmi bázisa vagy a szlovák régió keleti részeinek szinte teljes nemzetiségi passzivitása.¹

A nemzeti önszemlélet zavarait az örökölt konfesszionális (katolikus-evangélikus) ellentétek a szlovák katolikus néppárti szervezkedés megerősödésével a 20. század első másfél évtizedében is tovább mélyítették, hiszen az Andrej Hlinka vezette katolikus csoport és a hagyományosan evangélikus vezetésű, konzervatív turócszentmártoni SZNP-vezetés között alig titkolt harc folyt a szlovák nemzeti mozgalomban játszott hegemon szerepért. Ezen a magyar kormányzati nemzetiségi politika irányítói által regisztrált és több esetben kihasznált ellentétén túl a magyar állam iránti lojalitás (a „renegát-szindróma”) és a csehszlovák nemzetegység koncepciójához való viszonyulás dilemmái is gya-

---

¹ Az SZNP szervezeti megújulásáról és 1914 előtt mindvégig igen alacsony taglétszámáról 1. POD-RIMAVSKÝ, MILAN; Organizácia Slovenskej národnej strany. I. m. 199–202. Az 1913-ban Parlamenti Szlovák Nemzetiségi Párt néven újrászervezett párt központi klubjának mindössze 618 tagja volt. Ebből Turóc megyéből 127, Nyitra megyéből 124, Liptóból 105, Pozsony megyéből 43, Trencsén és Zólyom megyékből 30–30, Hontból 19, Árvából 17, Gömörből 10, Nógrádból 6, a három északkeleti megyéből (Szepesből, Sárosból és Zemplénből) pedig együtt 9 fő. A szlovák régió kívüli területekről összesen 98 fő vált tagjává a központi szlovák pártklubnak. Uo. 202.

rapították a modern szlovák nemzeteszme meggyökeresedésének akadályait. A századforduló éveiben a román–szlovák–szerb kooperációban kibontakozó magyarországi nemzetiségi politikai aktivitás alapját kétségkívül a nemzeti önazonosság társadalomszervező funkciójának felismerése, a korábbi időszakokhoz képest jóval szélesebb körű tudatosítása és demonstrálása vetette meg.²

Mindez a központi (magyar állami) és a regionális (nem magyar) érdekek folyamatos ütközései nyomán a nemzetiségi társadalmaknak a „permanens nemzettudattól” korábban érintetlen rétegeiben, például a birtokos parasztság és a helyben dolgozó ipari munkásság soraiban vált erőteljes folyamattá. A szlovák régióban ez a folyamat a nemzetiségi politikusok által kialakított mozgalmi központok (Szakolca, Vágújhely, Trencsén, Turócszentmárton, Rózsahegy, Liptószentmiklós stb.) vonzáskörzetére korlátozódott, és meglehetősen vontatottan terjedt. A nemzeti mozgalom szűk értelmiségi elitre korlátozott, anakronisztikus jellegének áttörésében még így is a legjelentősebb átalakulásnak tekinthető.

A Bánffy-kabinetet követő magyar kormányok – bár nemzetiségpolitikai adminisztrációjukban makacsul ragaszkodtak a reformkori nyelvharcolás terminológiájából kölcsönzött „pánszláv izgatás” és „pánszláv mozgalom” kifejezésekhez, illetve a nemzetiségi szervezetek rendészeti „megfigyeltetéséhez” – a kérdéssel behatóbban és személyes tapasztalatok alapján kritikusan foglalkozó vezető képviselők révén egyre pontosabban érzékelték a folyamatok szélesebb összefüggéseit és törvényszerűségeit.

A „jog, törvény és igazságosság” eszméjét meghirdető, 1899. február 26-án kormányt alakító Széll Kálmán miniszterelnök már programszerűen szakított a Bánffy-féle sovénista nemzetiségi politikával, rövid időn belül, április 23-án minisztertanácsi határozattal feloszlatta a Bánffy idejében a miniszterelnökség keretei között működött, Jeszenszky Sándor vezette nemzetiségi osztályt,³ és általában igyekezett az akuttá vált nemzetiségi ügyekben konstruktív megoldásokat találni. S jóllehet a Széll-kabinet a szlovák ügyekben valójában nem tudta átrágni magát a Bánffy-örökség kásahegyén, a kormány fennállása idején legalább igyekezett az új konfliktusforrások keletkezését megakadályozni. Ugyanakkor a nemzetiségi mozgalmakkal, így a szlovákokkal szemben is folytatta a korábbi kormányok restriktív sajtó- és egyesületi politikáját, ragaszkodva mindkét területen a nemzeti megbízhatóság kritériumának önkényes meghatározásához.

Az új miniszterelnök nemzetiségpolitikai ars poeticáját híven tükrözi az az 1901. január 24-én kelt körlevele, amely az 1868. évi nemzetiségi törvény revízióját szorgalmazó törvényhatósági kezdeményezés leállítását célozta. A felvidéki és erdélyi

² A magyarországi szlovák–román–szerb nemzetiségi együttműködésre vonatkozóan l. KRAJ-ČOVIČ. MILAN: Slovenská politika v strednej Európe 1890–1901. Bratislava 1971. – Az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus határozata jól tükrözi a poliglott történeti Magyarország etnikai sokszínűségének nemzetiségek részéről való fokozott tudatosítását és az ennek alapján megfogalmazott politikai program nemzeti emancipációs jellegét: „A magyar államnak ethnikai viszonyaiból és történeti fejlődéséből származó természete kizárja, hogy az egyetlen nép, amely a lakosságnak többségét nem képezi, az államiság attribútumait magának követelje. Csakis Magyarország népe összességének van joga magát az állammal azonosítani.” A nemzetiségi kongresszus határozata azt is követelte, hogy „törvényes eszközökkel Magyarország viszonyait természetes alpra fektessék. Nemzeti alapul a nemzetiségi autonómiát a megyei beosztásban veszik.” KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez, köt. II. 379.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

vármegyék nacionalista körei a nemzetiségi törvény ellen időről időre támadást indítottak, azt állítván, hogy a nemzetiségi konfliktusok fő forrását éppen a nemzetiségi törvény jelenti, minthogy a nemzetiségi politikusok számára a magyarosító politikával szemben komoly törvényi hivatkozási alapot kínál. Széll Kálmán az 1901. évi költségvetési vitában már kifejtett álláspontját megismételve a nemzetiségi konfliktusok kiélezésének politikája helyett a visszafogott, de célját nem tévesztő magatartást kívánta előnyben részesíteni: „...a nemzetiségi kérdésnek az egységes magyar állam jövőjének érdekében akképpen leendő megoldását, hogy az 1868iki nemzetiségi törvény eltöröltessék, helyesnek nem tartom, mert megéltünk ezzel a törvénnyel eddig is, s megéltünk ezután is, csak kölcsönös méltányossággal, szilárdsággal és okossággal kell azt kezelni, s egyáltalán nem indokolt, hogy az ország viszonyai között a nemzetiségi kérdés megbolygatásával a kedélyek nyugalma felzavartassék.”⁴ Más kérdés, hogy friss belügyminiszterként egymást követően utasította vissza Pavol Mudroňnak, az SZNP elnökének a szlovák tanítási nyelvű középiskola létesítése céljából tervezett pénzalap, illetve a Matica tevékenységének felújítása ügyében benyújtott kérelmét, amivel a szlovák párt vezetői rövid időn belül „bemérhették” Széll békülékenységének korlátait.⁵

Felvidéki magyar szempontból megítélve kétségtelenül toleránsabb nemzetiségpolitikai légkört fejezett ki a maga módján Palugyai Móric lipitói alispán is, aki – egyébiránt teljességgel szabályellenesen – Kürthy Lajos főispánhoz küldött hivatali jelentésének részletét tette közzé a *Hazánk* című lap hasábjain. Ebben az alispán a szlovák nemzeti mozgalom és a néppárti szervezkedés korábbi közös fellépésére emlékezve így írt az új kormány erényeiről: „Amióta Széll Kálmán miniszterelnök önmagyméltóságának kormányraléptével közéletünkben a törvényi uralom s a polgári jogok biztonsága ismét helyreállott, népünk kebelében – az előbbeni kormány és az általa képviselt magyar állameszme ellen kétségtelenül széles körben táplált nagymérvű elkeseredések és engesztelhetetlen gyűlöletek bosszút lihegő érzését – mintegy varázstsütsre a megelégedettségnek s a jövőbe vetett bizalomnak érzete váltotta fel, s ebből következőleg a kormányrendszer ellen

³ KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 815. – „Megmondom az okát, hogy miért oszlattam fel a nemzetiségi osztályt. Először azért (...) mert a nemzetiségi osztály a miniszterelnökségnél foglalkozott a nemzetiségek államellenes törekvéseinek, mozgalmainak figyelemmel kísérésével és ellenőrzésével. A belügyminisztériumban meg az államrendőrségi osztály foglalkozott és foglalkozik azon államellenes üzemek és izgatások vagy kihágások, vagy bűntények elsősorban való felderítésével, megtorlásával és a szükséges intézkedéseknek ezen a téren való foganatosításával. Én azt hittem, és azt hiszem most is, hogy sokkal helyesebb, ha a két dolgot egyesítem és parallel nem egymás ellen hagyom működni, hanem együttműködtetem. Uo. III. 36.

⁴ Széll Kálmán belügyminiszter BM 295. eln. levele Csáky Zénó főispánnak. 1901. január 24. Szepes vármegye, főispáni biz. iratok. ŠOBA–Levoča, I. 1901.

⁵ KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 577–579. – Pavol Mudroňnak, az SZNP elnökének a Matica megújítása iránti kérelmét a belügyminiszter 2802. eln. leiratában 1899. július 12-én azért utasította el, „mert a Szlovák Matica az 1875. évi november 12-én 4873. eln. sz. alatt kelt itteni rendelettel nem felfüggesztetett, hanem végképp feloszlott, tehát létezni megszűnt, többé vissza nem állítható”. Turóc megye alispáni biz. iratok. 1899–XII–151. ŠOBA Bytča. Mudroň panaszának felülvizsgálatát a közigazgatási bíróság illetékesség hiányában szintén elutasította.

való küzdelemmel úgy a tót nemzetiségiek tábora, mint a néppárt szemlátomást jóval alábbhagyott.”⁶

A Széll-, illetve az azt követő Khuen-Héderváry-kormány természetesen nem tudott és nem is akart teljesen szakítani a korábbi magyar kormányzati nemzetiségpolitikai gyakorlattal, csupán a teendőket rangsorolta másként, s megpróbálva a nemzetiségi mozgalmak mélyebb mozgatórugóit felismerni, a velük szemben alkalmazott módszereken igyekezett finomítani. A magyar nemzetállam stratégiájából mit sem engedő, de taktikai engedményekre hajlandó régi-új politika ellentmondásait jól jelzi például a század elején tömegessé vált amerikai szlovák kivándorlás kapcsán beindított „felvidéki” és „amerikai” akciók miniszteriális iratanyagainak érvrendszer.

Klebensberg Kunó miniszterelnöki államtitkár Széll Kálmán részére készített tervezetében a magyar nemzeti állam kiépítése szempontjából egyenesen üdvösnek tartja a szlovákok és ruténok tömeges kivándorlását: „...nem tanácsos törekednünk arra sem, hogy a kivándorolt tótok és ruténok Amerikából tömegesebben térjenek vissza, mert ha a pánszláv és ruszofil érzelmekkel, valamint szocialisztikus és anarchisztikus eszmékkel Amerikában telített 300 000 tótot és rutént a Felvidékre lassankint visszahozzuk, akkor nemcsak a nemzetiségek számarányát szökkentjük fel a magyarság rovására, hanem még tág kaput is nyitunk a nemzetiségileg egyébként is exponált Felvidéken az antimonarchikus, antidinasztikus és magyarellenes üzemeknek, melyek már béke idején is veszélyesek, egy északi háború esetén pedig közvetlenül hadseregünk felvonulási vonala mögött, a pivea-ul szolgáló Kárpátokon végzetes katasztrófához vezethetnek.”⁷ Klebensberg meglehetősen apokaliptikus prognózisa – amely az első világháború éveiben, az orosz betörések idején csak igen csekély mértékben igazolódott be – egy széleskörű amerikai és felvidéki akció kiindulópontját jelentette. Az érvelés a nemzetállam vaslogikájával nem tekinti veszteségnek a nem magyar kivándorlók százezreit, sőt abban a „Gondviselés gondoskodásának” jelét látta, amely a nem magyarok kivándorlása révén „a magyar elem számarányát a nemzetiségek rovására 1890-től 1900-ig ismét jelentékenyen, szám szerint 48,53%-ról 51,36%-ra szöktette fel”.⁸

Ugyanakkor a Széllt 1903. június 27-én követő Khuen-Héderváry Károly egy felvidéki tárgyú minisztériumközi levelezésben a nemzeti érzést a kor „*dominans psychopolitikai tényezőjének*” tekintve leszögezte: „*Ezzel a tényezővel, mely a nemzetiségi izgatónak úgyszólván ellenállhatatlan fegyvere, mi a köznépnél, mely a nagy történeti tradíciók méltánylására alig képes, nem tudunk szembeállítani számottevő eszményi fegyvert. Nem szabad ugyanis megfeledezni arról, bármennyire kellemetlen, sőt veszélyes is az a mi szempontunkból, hogy az a tót vagy az a ruthén az ő nemzetiségén, sőt pánszláv törekvésein, halvány sejtelmein épp oly szeretettel csügg, azt erkölcsileg épp oly szentnek tekinti, mint mi saját fajszeretetiünket.*”⁹ A nemzeti mozgalmak öntörvényű fejlődésének ez a páratlanul empatikus magyar kormányzati láttelele jelzi, hogy a nemzetiségi

⁶ Nemzetiségi csend Liptóban. *Hazánk* 1899. november 26. – Vö. Liptói közállapotok. *Alkotmány* 1899. december 29. és 1900. január 3. Kürthy Lajos főispán az ügy miatt panaszt emelt alispánja ellen Széll Kálmán belügyminiszternél. BM 12. res. 1900. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava.

⁷ Klebensberg feljegyzését közli: KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. III. 519–521.

⁸ Uo. 520.

⁹ ME 2570. titkos. Másolat ad 3417. M.E.I. MKBM 9. cs. 1903. július SNA, Bratislava.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

kérdés mélyrétegei a legtapasztaltabb magyar politikusok előtt nem maradtak rejtve. A legjobbakban arra is volt hajlam, hogy az államegységet minden partikularizmustól hivatalból féltő kormányzati tisztviselő pozíciójából mintegy kilépve, a másik fél érveit is átgondolják. Ámde a korszak magyar közéletének ideái, tömegpszichózissá fokozódott nemzeti érzületei nem adtak módot Magyarországnak nemzetiségi problémáinak objektívált kormányzati elemzésére. Épp ellenkezőleg, a függetlenségi ellenzék, a nacionalista szellemiségű sajtó és közélet hatása a problémalátó megközelítéseket is befődte. A tájékozódni kívánó belügyminiszterek, miniszterelnökök, belügyminiszterek körlevelei szinte sugallták a nemzetiségi izgatás veszélyes terjedését, a bennük lévő kérdésekre adandó pozitív válaszok kedvéért falvak százait járták végig a főispánok, alispánok, főszolgabírók, detektívek. A beérkezett válaszok pedig legtöbbször igazolták a legtöbbször sajtóból szerzett értesülések valóságát vagy féligazságait.

Széll Kálmán is megpróbált tájékozódni a felvidéki megyék főispánjainak jelentései alapján. Előbb az amerikai szlovákok körében magyarországi szlovák politikusok megsegítését célzó gyűjtések ügyében, majd a kivándorlás és a magyarországi „pánszláv” mozgalom összefüggéseit firtatva, 1902 őszén pedig az amerikai szlovák alapítványok, a ruténkérdés, valamint az amerikai rutén és szlovák visszavándorlás felől érdeklődött az érintett megyékben.¹⁰ Ez utóbbi körlevél az Amerikában élő ruténok és szlovákok körében mutatkozó visszavándorlás, illetve a reemigránsok politikai érzelmei, nevezetesen „a nagy-tót (!), cseh-tót együvé tartozási és pánszláv és ruszophil eszmék” iránt érdeklődött.¹¹ Az elméletileg akár alapos informálódásra is módot kínáló körlevelek a beérkezett főispáni válaszok tanúsága szerint jórészt felkészületlenül találták a megyei apparátust.

A szlovákok tömeges amerikai kivándorlása és ottani sajtójának magyarországi terjesztése, illetve a felvidéki „pánszlávizmus” terjedése közötti összefüggést feltételező belügyminiszteri körlevél a Zólyom és Turóc megyei, illetve Pozsony városi válasziratai egyaránt pusztán feltételezéseken alapultak, amennyiben az *Amerikánsko-Slovenské Noviny* és a *Rarášek* című amerikai szlovák lapok terjedéséről láthatólag nem rendelkeztek semmilyen információkkal.¹² Abban azonban Széll megerősítést nyerhetett a válaszok alapján is, hogy az amerikai szlovák sajtó, illetve a visszavándorlók együttesen fontos forrását jelenthetik az ellenzéki szlovák mozgalom népi bázisának megteremtésében.

A szlovák mozgalom ideológiai áramlatainak, nemzeti eszményeinek differenciálására első ízben vállalkozó 1902. november 11-i miniszterelnökségi körlevél fő érdeme a csehszlovák és a ruszophil szellemiségű „pánszláv” irányzat különválasztása. Ugyanakkor az első helyen említett „nagy-tót” eszme mibenlétével alighanem maga Klebelsberg államtitkár, a körlevél aláírója sem volt tisztában. A főispánok a szlovákok tege-rentűli kivándorlásának legfontosabb motívumaként szinte kivétel nélkül a pénzszerzést jelölve meg, a visszavándorlók céljai között a föld- és házvásárlást tekintették elsőrendűnek. Az átlagosan négy-öt esztendeig tartó távollét politikai következményeiről a jelentések valójában csupán találgatásokra hagyatkozhattak. Így például ifj. Justh György turóci főispán úgy látta, hogy a turócszentmártoni szlovák intelligencia befolyása, alap-

¹⁰ Széll Kálmán felvidéki főispánokhoz intézett 1902. évi körlevelei, Szepes vármegye, főispáni biz. iratok. ŠOBA-Levoča, 50–51. res. 1902.

¹¹ Uo.

¹² Justh György turóci alispán 1901. 41. sz. jelentése MKBM 9. cs. SNA, Bratislava. A beérkezett válaszokat közli: BIELIK, F.–RÁKOŠ, E.: Slovenské vst'ahovalectvo. I. m. 178–183.

vetően russzofil beállítottsága az Amerikába kivándorolt Turóc megyei szlovákok érületében is változatlanul megmaradt.¹³

Osztroluczky Géza Trencsén megyei és Szmrecsányi Arisztid liptói főispán a visszavándorlók politikai érzelmeinek hivatalosan nem felderíthető változásait alighanem éppen a miniszterelnökségi körlevél sugalmazásának engedve feltételezte csupán, bár a liptói jelentés arra is utalt, hogy „a nemzetiségi eszmék legkedvezőbb talaját az olyan községek képezik, melyekből a kivándorlás gyakoribb, ami odamutat, hogy itt agitációról alig, inkább csak succesiv mételyezésről lehet szó, mely a lakosságnak társas érintkezésben, a korcsmai stb. beszélgetésekben leli fel médiumát, s éppen ezért nehezen ellenőrizhető”.¹⁴

Hadik László zempléni, valamint Török Zoltán nógrádi és Hámos László gömörkishonti főispánok szerint a visszavándorlók között legfeljebb a magyarellenes érzelmek felerősödését tapasztalták, Amerikában kiképzett „főagitátorok” jelentkezéséről sem volt tudomásuk.¹⁵ Csaknem mindegyik főispáni válasz kitért viszont az amerikai szlovákok pénzét kezelő és magyarországi ügyleteket is lebonyolító, valamint a hazai szlovák mozgalmat is támogató Rovnianek-féle amerikai szlovák bank tevékenységére, bár annak a magyarországi szlovák nemzeti mozgalom finanszírozására utaló bizonyítékaival jó ideig nem rendelkeztek.¹⁶

Az egyik legfelkészültebbnek számító felvidéki megyei apparátus, a Nyitra megyei is jórészt csupán vélelmek alapján állította össze jelentését. Kramolin Viktor főispán a megye területén működő szlovák pénzüzetek (pl. a miavai, vágújhelyi és szenici bankok, illetve fiókok) amerikai kapcsolatairól ugyan mint nyílt titokról beszélt, de sejteken túl ő sem tudta az Amerikában megtakarított pénzek szlovák nemzeti célokra való felhasználását bizonyítani. A nyitrai jelentés viszont kitűnik azzal a határozottsággal, amellyel a csehszlovák egységeszme terjedését megállapítja, mondván, hogy „a visszavándoroltak nagy része a csehtót együvé tartozandóság eszméjétől telítve van, s ezen eszme híveit nevezik Nyitra megyében – miután a pánszlávizmus más árnyalatai egyáltalán vagy alig, ahogy azt Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök egyik átiratában megfogalmazta, vannak képviselve – pánszlávoknak”.¹⁷

A szerteágazó kivándorlási adatgyűjtés alapján a miniszterelnökség 1903. január 12-15-e között Szmrecsányi Pál szepesi püspöknek mint a kormány által felállított kivándorlási bizottság ügyvivőjének és a chicagói osztrák–magyar konzulnak a részvételével nagyszabású amerikai akció beindításáról határozott.¹⁸ Az akció keretében a magyar kormány által támogatott hazafias szlovák néplapok megjelentetése mellett a hangsúlyt

¹³ Uo. 220–238.

¹⁴ Uo. 222–224. és 236–238.

¹⁵ Uo. 231–236.

¹⁶ Miniszterelnöki átirat a belügyminisztériumnak 2573. M.E.I. biz. Az amerikai és magyarországi szlovákok közötti összefüggést a bécsi külügyminisztérium is kivizsgálta. Ennek a vizsgálatnak az eredményeiről készített összefoglalást Széll Kálmán nevében Tarikovich József miniszterelnökségi államtitkár. A Rovnianek-féle amerikai bank és egyesület által létrehozott Nemzeti Alap felhasználásáról pl. így fogalmazott: „A tót »nemzeti célokra« Magyarországra küldött összegeket” „különféle tót nemzetiségi célokra, így pl. a sajtóvétségek miatt több ízben vizsgálat alatt állott ún. publicista Žák (Somolický) javára” szánták, de segínyt kaptak a prágai szlovák Detvan nevű diákegyesület tagjai, „a turócszentmártoni tót vezérek, akik magyarellenes tüntetés miatt be voltak börtönözve”. – MKBM 9. cs. SNA, Bratislava.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

elsősorban az amerikai szlovákok és ruténok egyházi életének befolyásolására helyezték. Az amerikai szlovák közösségek körében tevékenykedő lelkészek nagyobbik része az amerikai felmérések szerint magyarellenes irányban dolgozott, éppen ezért Magyarországról kiküldött szlovák anyanyelvű lelkészek kiküldésével igyekeztek ezen a helyzeten változtatni – kevés sikerrel.¹⁹ Mindenesetre a magyar kormányok legfőbb törekvése abban állt – ahogy azt Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök egyik átiratában megfogalmazta –, hogy „a magyarság lehetőleg és minél nagyobb számban térjen vissza, ellenben a nem magyarajkúak, s főleg a szlávok, ha egyszer kimentek, maradjanak is kint, illetve olvadjanak bele az amerikai angolszász fajba, mi folyamatban is van”.²⁰

A Széll-kormány másik fontos, a korábbi kormányokétól eltérő jellegű felvidéki kezdeményezése a szlovák nemzetiségi pénzügyi intézetek, mindenekelőtt a turócszentmártoni székhelyű Tátra Bank befolyásának csökkentését célzó akció volt. Ennek keretében azt kívánták elérni, hogy az ún. hazafias magyar bankok kormányzati támogatással versenyképesé váljanak. A kiváló pénzügyi szakember hírében álló miniszterelnök megbízásából Láng Lajos kereskedelmi miniszter – az amerikai akcióhoz hasonlóan a főispáni vélemények alapján – igyekezett a kezdeményezést összefogni. Miután a Tátra Felső-Magyarországi Bank Részvénytársaság közgyűlése a bank elnökévé a kormányzati intencióknak megfelelően 1903. április 6-án Justh Ferenc országgyűlési képviselőt, elnökhelyettessé pedig Beniczky Kálmán Turóc megyei alispánt megválasztotta, a kereskedelmi miniszter a régió bankéletében átfogó szerkezeti változtatásokat kívánt eszközölni. A három fiókkal rendelkező Tátra Bank (Alsókubin, Szenic és Nagybicse), valamint a többi tíz szlovák nemzetiségi pénzügyi intézet növekvő befolyását a vidék kisbankjai között a felvidéki megyék növekvő hiteligényével, a nemzetiségi pénzügyi intézetek rendelkezésére álló olcsóbb tőkével, alacsonyabb osztalékokkal és jutalékokkal magyarázták a Láng Lajos által megkérdezett főispánok. A Tátra Bank nemzeti küldetését a nemzetiségi mozgalomban is szerepet vállaló értelmiségiek foglalkoztatásában, a nemzetiségi ügyfelekkel szemben tanúsított kíméletes eljárásban, valamint a magyar birtokok felvásárlását elősegítő ténykedésében jelölte meg a kereskedelmi miniszter.²¹

A felvidéki főispánok a helyzet magyar szempontok szerinti átrendezését egy vagy több magyar szellemiségű bank létesítésével, kedvezményes hitelfeltételek kialakításával látták megvalósíthatónak. A kereskedelmi miniszter a kisbirtokosok országos földhitelintézetének a Felvidéken való meghonosításában, szervezeti kiépítésében jelölte meg a leginkább célravezető eszközt, minthogy az országos hálózattal rendelkező intézmény egyszerre lett volna képes a nemzetiségi pénzügyi intézetekkel szemben hatást kifejteni, másrészt viszont a növekvő földhiteligények kielégítésében is komoly segítséget nyújthatott volna.²²

¹⁷ BIELIK, F.–RÁKOŠ, E.: Slovenské vyst'ahovalectvo. I. m. 228.

¹⁸ Az amerikai akciót előkészítő titkos értekezlet jegyzőkönyve, OL K-26.1903–XXII–327.

¹⁹ GLETTNER, MONIKA: Wien–Budapest–Pittsburgh. I. m. 132–142.

²⁰ Az idézet Khuen-Héderváry 9. sz. jegyzetben idézett átiratából való. MKBM 9.cs. SNA. Bratislava.

²¹ Láng Lajos kereskedelmi miniszter 19517. VIII. B. sz. átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz 1903. május 29-ről. Uo.

²² BM 147. res. 1902. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava. A körlevélre Trencsén és Zólyom megyéből teljesen negatív válaszok érkeztek. A nyitrai főispán viszont Blahóék néppárti alapon szervezett, keresztény fogyasztói és kereskedelmi szövetkezeteit határozottan nemzetiségi

A felvidéki pénzügyi akció ügyében az 1903. június 27-i kormánycsere után az új miniszterelnök, Khuen-Héderváry Károly új hangsúlyokat jelölt ki. Szerinte az elsősorban politikai célokat követő nemzetiségi pénzügyekkel szemben hiábavaló, sőt káros dolog lenne gazdasági eszközökkel harcolni, hiszen a kamatlábak leszállításában a nemzetiségi bankokat folyamatosan kellene túllícitálni: „Így azután, éppen nemzetiségi vidéken olyan alacsony kamatlábat és pénzbőséget fogunk teremteni, amilyen a magyar vidéken nincsen, s így a nemzetiségi vidékeket gazdaságilag kedvezőbb helyzetbe hozván, módot nyújtunk a Felvidék aránytalan gazdasági fellendülésére, mi a gazdasági és népességviszonyok szoros összefüggése következtében mint egy prémiumot jelentene, s csak a nemzetiségek szaporodásához vezetne, és esetleg beleesnének azon végzetes hibába, hogy a magyarság ügyének akarván szolgálni, a nemzetiségeket erősítettük.”²³ Khuen-Héderváry meglehetősen akadémikus, bár kétségkívül valós elemeket is tartalmazó okfejtése a pénzügyi akció átmeneti felfüggesztését jelentette, s vele együtt megfeneklett a felvidéki magyar középbirtokos osztály megmentését célzó földhitelügyi elképzelés is.

A nemzetiségi pénzügyekkel szembeni kormányakcióval párhuzamosan – a felvidéki gazdasági és hitelszövetkezetek politikai, felekezeti és nemzetiségi tendenciáinak megfigyeltetését elrendelő belügyminiszteri körlevél nyomán – a szövetkezeti ügy átalakítására is kísérlet történt. Minthogy a szlovák mozgalomhoz kötődő szövetkezetek jószerezivel csupán Szokolca környékén Pavol Blaho szervezésben működtek, a beérkezett jelentések alapján a kormányzat láthatólag ezt a kérdést nem sorolta be a sürgősen orvoslandó ügyek közé.²⁴

A századelő magyar kormányai egy tekintetben teljes mellszélességgel vállalták, sőt tovább éltezték a korábbi kormányok nemzetiségpolitikai stratégiáját. A nemzetiségi oktatásügyben nem akadt magyar kormány, amely vissza kívánt volna térni az 1868. évi nemzetiségi törvény alapjára, s lemondott volna az iskolák felhasználásáról a magyar nyelv terjesztésében. A korábbi kormányokkal e téren való folytonosságot Wlassics Gyula kultuszministerségének fennmaradása is mutatta (a Bánffy-, Széll- és Khuen-Héderváry-kormányokban egyaránt ő irányította a tárcát). A nemzetiségi iskolapolitikában a századvég és századelő magyar kormányai a szlovák vonalon alapvetően kettős célt követtek: az állami népiskolákkal, középfokú tanintézetekkel megpróbálták a csehszlovák egységmozgalom csehországi iskoláztatási próbálkozásait keresztezni, másrészt a szlovák tanítási nyelvű felekezeti és községi népiskolákban a magyar nyelv tanítását – az ország többi nemzetiségi iskolájával azonos módon – szigorú rendszabályokhoz kötve hatékonyabbá tenni.²⁵

---

célzatú alakulatokként értékelte, amelyek „súlypontját képezik a magyar állam egysége elleni agitációnak”. Uo. – A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének Kramolin Viktor nyitrai főispánhoz küldött felvidéki akciótervezetét a fentebb már idézett Láng-féle felterjesztés melléklete tartalmazza. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava.

²³ ME 2570. titkos. Másolat ad 3417. M.E.I. MKBM 9. cs. 1903. július. SNA, Bratislava.

²⁴ BM 147. res. 1902. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava.

²⁵ POTEMRA, M: Školská politika. I. m. 505–506. – HALÁSZ FERENC: Teendők a népoktatás terén. Budapest 1896. 11–14.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

Az ezer új állami népiskola Bánffy által kormányprogramba iktatott létesítése során nemzetiségpolitikai megfontolásokból Széll Kálmán is hajlott arra, hogy egyre több állami oktatási intézményt alakítsanak ki a nem magyar régiókban. Wlassics 1900. szeptember 19-i jelentése szerint főként az északkeleti (Sáros és Abaúj megyei), illetve az iskolapolitika terén rendkívül aktív Nyitra megyei állami népiskolai telepítés folyt gyors ütemben. 1898 és 1902 között a csehszlovák egységmozgalommal szembeni politikai prioritás jegyében Nyitra megyében 26, Trencsén megyében pedig 11 állami iskolát létesítettek. A nemzetiségi vidékeken való iskolatelepítés másik szempontja a nyelvhatárok megerősítése, illetve a nyelvhatár menti szlovák községek fokozatos elmagyarosítása volt. Ennek jegyében Bars megyében 14, Gömörben 11, Abaújban és Zemplénben pedig 35, illetve 16 állami iskola létesült.²⁶

A Wlassics-féle 1902. évi nemzetiségi iskolai rendeletek a nem magyar tanítási nyelvű iskolákban tovább szigorították a magyar nyelv oktatását, illetve a magyarnak mint kiegészítő tanítási nyelvnek az alkalmazását.²⁷ Ezzel mintegy megalapozta Tisza István első kormányának Berzeviczy Albert által készített népiskolai törvénytervezetét,²⁸ illetve Lukács György, a Fejérváry-kormány kultuszminisztere által 1905. augusztus 15-én életbe léptetett rendeletét a tanfelügyelőkhöz „a magyar nyelvnek a nem magyar tanítási nyelvű népiskolákban való tanítása tárgyában”.²⁹

A nemzetiségi jogalkotásnak az 1868. évi nemzetiségi törvénnyel ellentétes irányvétele a századelőn tehát mindenekelőtt a nemzetiségi oktatásügy újraszabályozásá-

²⁶ Wlassics Gyula Széll Kálmánhoz intézett 51836. sz. átirata 1900. szeptember 19. 1918. res. 1900. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava. Az átirat mellékletében a kultuszminiszter Nyitra vármegye alispánjához intézett 77508/1898. számú leiratának másolata a megye területén telepített állami iskolákról adott tájékoztatást. A Nyitra megyei állami iskolatelepítési akció nemzetiségpolitikai hatásának felmérését Nyitra vármegyének „a nemzetiségi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottsága” végezte el, s megfigyeléseit a megye népoktatásügyét taglaló külön füzetben közreadta. A megye szlovák lakosságának magyar nyelvtudásában 1890–1900 között mutatkozó szerény emelkedést (7,3%-ról 10,3%-ra) megállapítva a magyar állami népiskolák telepítésének csekély hatásfokát és a telepítés szempontjainak fokozott átgondolását, valamint a nem magyar tanítási nyelvű felekezeti és községi iskolákban folyó magyar nyelvtanítás korábbinál szigorúbb felügyeletét javasolta a türelmetlen hangvételű jelentés. Az iskolatelepítésben a nyitrai bizottság véleménye megegyezett Körössy Józsefnek a kiváló demográfusnak és statisztikusnak az álláspontjával, aki szerint a magyar iskolákat a magyar–szlovák nyelvhatár mentén kellett volna létesíteni: „...ha a kormány pénzügyi helyzete már nem engedi, hogy az ország minden vidékét egyformán gondoza, azaz, hogy a népnevelés ügyét egyszerűen államosítsa, vajon ily körülmények között nem nagyobb sikert érnének el, ha ezen állami iskolák kevésbé szóródnának el, illetve ha ezek felállításánál a főszűly a magyarság és a többség azon érintkezési határára fektetnének, hol legkönnyebben lehet célt érni.” A magyarosító népiskolai tanítók megjutalmazására alapítványt tevő Körössy okfejtését l. KÖRÖSSY JÓZSEF: A Felvidék eltörosodása. Nemzetiségi tanulmányok Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Pest, Gömör, Abaúj, Zemplén és Ung megyék területéről. Bars és Hont megyék külön lenyomata. Budapest 1898. 41. A nyitrai megyei bizottság jelentését l. A nemzetiségi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottságnak a vármegye közgyűléséhez intézett jelentése és javaslatai. I. rész: Népoktatásügy. Nyitra 1902.

²⁷ KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. III. 487–490.

²⁸ Uo. IV. 348–426.

²⁹ Uo. IV. 443–451.

ban vált szembetűnővé. Az 1901. évi képviselőválasztások idején megválasztott négy ellenzéki szlovák képviselő (František Veselovský, Ján Ružiak, Martin Kollár és Ján Valášek) parlamenti aktivitása a szlovákkérdésnek új, immár országos nagypolitikai dimenziót kölcsönzött.³⁰ A 20. század első évtizedének négy magyarországi parlamenti választása során az országgyűlés képviselőházában megjelent ellenzéki nemzetiségi képviselők felszólalásaik nagyobbik részében éppen ezt a tényt, a nemzetiségi törvénnyel ellentétes törvényhozói és kormánypolitikai gyakorlatot bírálták legtöbbször és leghevesebben.³¹

Az ellenzéki nemzetiségi képviselők megjelenése a kormányzati nemzetiségpolitika számára egyszersmind újabb dilemmákat jelentett: a nemzetiségi alapon formailag nem megengedett politikai pártszerveződések tudomásulvételének kényszerhelyzetét. Tisza István első miniszterelnöksége idején több ízben is kárhoztatta a külön nemzetiségi politikai pártokat: „...ennek a hazának nem magyar ajkú polgárai akkor hű polgárai nemcsak a magyar hazának, de akkor viselik igazán szívükön saját fajuknak érdekeit is, ha egyik vagy másik magyar politikai pártba beolvadnak, és a magyar közéletben nem mint külön nacionalista csoportok, hanem mint valamelyik magyar politikai párt tagjai szerepelnek. Azok, kik a magyar közéletben külön nacionalis program alapján a magyar közélet egyéb faktoraitól magukat megkülönböztetik és elszigetelik – folytatta Tisza 1905. május 6-i miniszterelnöki felszólalását a parlamentben –, nemcsak a hazához való hűség szempontjából foglalnak el kétértelmű álláspontot, hanem a saját fajuk ellen is árulást követnek el.”³² Tisza kritikája – éppen a nemzetiségi pártok választási sikerei miatt – valójában már tárgyalanná vált, hiszen a parlamentben képviselt pártok létezésének, működésének kétségbe vonása aligha vezethetett célhoz.

A másik, ennél is súlyosabb feladványt a Lajtán túli választójogi fejlődés – az általános, egyenlő és titkos választójog ausztriai bevezetése – jelentette. A Fejérváry-féle rövid életű „darabontkormány” belügyminisztere, Kristóffy József által kidolgozott tervezet bukását még nemzetiségi részről lehetett a parlamenten kívüli helyzettel magyarázni, de a következő kormányok választójogi reformelképzelései már egyértelműen megmutatták, hogy a magyar országgyűlés pártjai önként aligha állnak rá az általános választójog törvénybe iktatására.

Végezetül azt mondhatjuk, hogy a Széll-, Khuen-Héderváry-, Tisza- és Fejérváry-kormányok a korábbi adminisztrációkénál sok szempontból tárgyilagosabb helyzetmegítélését csak elvétve követte reális program körvonalazása, és szlovák vonatkozásban a némely esetben átgondoltnak tűnő elképzelések megvalósítása. Mindez azt bizonyította, hogy a századforduló a magyar kormányzati nemzetiségpolitikában nem jelentett valódi fordulópontot. A világháború előtti másfél évtizedben a hivatalos magyar nemzetiségpolitika a kiegyezés utáni évtizedek gyakorlatát folytatva továbbra is legtöbb esetben az erő pozíciójából fordult a nemzetiségi aktivitás új törekvései felé.

³⁰ POTE MRA, M.: Výchvin slovenskej politiky. I. m.

³¹ Uő: Školská politika. I. m. 509–512.

³² KEMÉNY G. G: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. IV. 561.

A koalíciós kormány felvidéki politikája

A kiegyezés utáni magyar kormányzati politika szlovák koncepcióját azért nevezhetjük „felvidékinek”, mert az egyrészt a felvidéki magyarságra és a magyarbarát nemzetiségi rétegekre, illetve a felvidéki vármegyei, városi, községi igazgatási apparátusra támaszkodott, másrészt a kormányzati és vármegyei magyar politika a szlovákkérdést megpróbálta területi-közigazgatási problémaként kezelve, tehát regionális sajátosságokra redukálva mint felvidéki problémát megoldani. A *szlovákkérdést felvidéki politikával* ellensúlyozó magyar kormányzati koncepció legsúlyosabb fogyatékoságát abban jelölhetjük meg, hogy a Szlovák Nemzeti Párt és általában az ellenzéki szlovák nemzeti mozgalom képviselőinek közreműködését 1918 őszéig nem tekintette a szlovák problémák megoldásában elengedhetetlen feltételnek, sőt megpróbálta az ellenzéki szlovák politikusokat teljesen kiiktatni ebből a megoldásból.

A szlovák közeledési kísérleteket a magyar kormányok a világháború előtti években a mozgalom gyöngeségének jeleként értékelték, és a megegyezési kísérleteket nem a közigazgatási, kulturális kérdések fokozatos rendezésére, hanem a szlovák tábor megosztására igyekeztek felhasználni. De hogy a magyar nemzetállam jó ideig lehetségesnek hitt gyors ütemű megvalósításától a kormányzati nemzetiségpolitikai gyakorlat miként visszakozott az első világháború gyarapodó előjelei láttán és miként ismerte föl az államnemzet etnikai alapokon való végbevételének lehetetlenségét, mindezt a – „tót kérdést” a ruszinnal sokáig azonos módon, mint jelentéktelen problémát bagatellizáló – magyar kormányzati értékelés változásain is lemérhetjük. Erre különösen az 1906. április 8-án hivatalba lépett, Wekerle Sándor vezette koalíciós kormány, illetve – az azt követő munkapárti kormányok közül – a Tisza István-féle kabinet nemzetiségi politikájának egybevetése kínálhat alkalmat és módot.

Mint azt az előző fejezetben már jeleztük, a dualizmus kori szlovákkérdés kezelésében Grünwald Béla meghatározónak bizonyult *A felvidék* című röpirata 1878-ban arra helyezte a hangsúlyt, hogy a magyar kormányzat és az egész magyar társadalom vétkes tétlensége következtében a magyarosításra szinte fölkínálkozó Felvidéken kiaknázatlanul maradtak a magyar nemzeti előrenyomulás lehetőségei.³³

Harminc évvel később lényegében ugyanez a kifogás hangzott el a felvidéki magyar publicisták írásaiban, csak hogy ekkor már sokkal inkább egyfajta veszélyhelyzet, fenyegettségérzés diktálta, irányította az átgondolt cselekvést sürgető figyelmeztetéseket. Esterházy János, Steier Lajos, Gerő János, Pechány Adolf, Czambel Sámuel, Dugovich Titusz és több más vezető felvidéki magyar politikus és publicista, a *Rózsahegy és Vidéke*, a *Liptói Lapok* és az *Észak-Magyarország*, vagy a kizárólag a nemzetiségi kérdés tanulmányozása végett alapított lap, a *Felvidéki Őr* szerkesztői gárdája 1908 után már egyértelműen a cseh–szlovák kölcsönösséget hirdető egységmozgalom eszméinek gyors terjedését tartotta a felvidéki, azaz a szlovákkérdés leglényegesebb elemének.³⁴

³³ GÜNWALD B.: *A felvidék*. I. m. 1480.

³⁴ A csehszlovák egységmozgalom mint a felvidéki „pánszlávizmus” egyetlen igazán konkrét megnyilvánulása a koalíciós kormány idejében is állandóan a kormányzati és megyei magyar politika érdeklődésének tárgyát, az ellensúlyozására indított akciók hivatkozási alapját jelentette.

Czambel Sámuel 1908. január 30-án kelt beszámolójában a cseh–szlovák nyelvegységet cáfolandó, saját filológiai, nyelvészeti, irodalmi és publicisztikai munkásságának jelentőségét méltatva például azt hangsúlyozta, hogy a szlovákok között „a cseh nyelvi hatás továbbterjedésének megakasztása kiválóan fontos dolog nemzetiségpolitikai tekintetben. A cseh kultúra és a cseh könyv hatása óriási módon fejleszti a szláv nemzetiségi szellemet, s erre vezethető vissza az a körülmény is, hogy az elcsehesedett nyugati megyék (Pozsony és Nyitra megye nyugati része) küldik aránylag a legtöbb nemzetiségi képviselőt az országgyűlési képviselőházba.”³⁵ Steier Lajos és Gerő János a *Budapesti Hírlapban*, a kormánypárti *Krajan* című hetilapban a cseh–szlovák egységtörekvést egyaránt „a pánszlávizmus új rohamaként” értékelte. Andrassy belügyminiszter – elsősorban a határrendőrség Nyitra, Trencsén és Turóc, valamint Liptó megyei közegei révén – folyamatosan figyelte a csehszlovák mozgalom ténykedését. A magyar belügyminisztérium azonnal reagált a Prágában *Naše Slovensko* címmel kiadott csehszlovák szellemiségű folyóirat megjelenésére is, elrendelve a lap magyarországi terjesztésének megfigyeltetését.³⁶

Az 1906–1909. évi koalíciós kormányzat még a szlovák kivándorlás „államellenes tendenciáinak” leszerelésére fogatosított ún. amerikai akcióiban is a cseh–szlovák egységmozgalom hatását próbálta föltérképezni és lehetőség szerint visszaszorítani a kivándorlók és hazatérők körében. Wekerle 1907-ben már arra hívta föl a bécsi külügyi vezetést, illetve a magyar belügyminiszter figyelmét, hogy nem amerikai, hanem felvidéki akciókra van szükség ahhoz, hogy a szlovák nemzeti mozgalom új tendenciáit hatékonyan ellensúlyozhassák: *„Különösen a hosszabb időt Amerikában töltő tótok lassanként fogékonyak lettek az amerikai szabadabb eszmék iránt, de a dolgok természeténél fogva nem annyira a politikai, mint inkább a nemzetiségi szabadságeszméknek lettek prophetái. (...) Ma már, mint Nagyméltóságod az alábbiakban látni fogja, a tót nemzetiségi izgatás behatott a tömegekbe, úgy hogy az Egyesült Államokban keletkezett nagy tót nemzetiségi bloc az az archimedesi pont, ahonnan a visszavándorlás révén a Felvidék nemzetiségi békéjét ki lehet forgatni. (...) A lehetőség határán belül odakinn is védekezünk azt hiszem azonban, hogy a védelmi actio súlypontját mégis a hazai földre, a Felvidékre kell fektetni.”*³⁷

Mindenesetre a koalíciós kormány bukására, illetve további öt-hat évre volt szükség ahhoz, hogy a kormányzati politikában megszülessék a felismerés: nem a tilalmak, a rendőri, hatósági közbeavatkozások eszközeire kell a felvidéki akciókat építeni, sőt fokoza-

---

Ennek megfelelően a felvidéki magyar nemzetiségi szakirodalomban és publicisztikában is kiemelt helyet kapott. L. pl. STEIER LAJOS: A tót kérdés. I. m. – DUGOVICH TITUSZ: A tót nemzetiségi mozgalmak története. Turócszentmárton 1903. – PECHÁNY ADOLF: A magyarországi tótok (A belső borítóoldal címváltozata: A tótokról). Budapest 1913. – DÖMÖTÖR MIHÁLY: A nemzetiségi izgatás leküzdésének eszközei. Felvidéki Ór (2) 1909. július. – A fentebb már említett Czambel Sámuel a belügyminisztérium jóváhagyásával szintén a csehszlovák nemzetegység ellensúlyozására komoly nyelvészeti stúdiumokat folytatott a szlovák nyelv önállóságának bizonyítására és annak grammatikai megerősítésére. A belügyminisztérium által finanszírozott tevékenység iratait l. MKBM 10. cs. SNA, Bratislava, illetve a pozsonyi belügyminiszteri elnöki iratokról készült mikrofilmek között, OL Filmtár X 523.

³⁵ Uo.

³⁶ Andrassy csehszlovák mozgalommal kapcsolatos felvidéki körlevelei legteljesebben a Szepes vármegyei főispáni biz. iratok 1906–1909 évi anyagaiban maradtak fenn. ŠOBA, Levoča.

³⁷ Wekerle Sándor miniszterelnök ifj. Andrassy Gyula belügyminiszterhez intézett átirata, 1907. április 23. 402. res. MKBM 11. cs. SNA, Bratislava.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

tosan arra is rá kell döbbsennie a magyar politikai vezetésnek, hogy nem akciókra, hanem folyamatos, pozitív munkára és megegyezésekhez vezető nemzetiségi politikára lenne szükség.

Az 1906–1909. évi koalíciós magyar kormányzati nemzetiségpolitika két alapvető célkitűzése közül a nemzetiségi törvény fölszámolása nem sikerült.³⁸ Az általános választójogi törvény elnapolása a plurális választójogi tervezet révén azonban sikerrel járt. A magyarság arányának korábbi mértékét fenntartó, sőt kis mértékben növelő Andrássy-féle tervezet megalkotása annál is inkább súlyosabban esett latba, mert a többes választójog tervezete végső soron a magyar progresszió és a nemzetiségi demokrácia parlamenti együttműködésének lehetőségét eleve kizárta.³⁹

Ugyanakkor már a koalíciós kormányzat nemzetiségpolitikája is megpróbálkozott az általunk a fentiekben pozitív gyakorlatként említett elemek bevezetésével. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter az 1907. évi amerikai gazdasági depresszió hatására tömegesen hazatérő kivándorlók foglalkoztatottságának biztosítása céljából Fiumében, Zsolnán és Királyhidán munkaközvetítő kirendeltségeket létesített. A zsolnai kirendeltség 1908 folyamán önálló hatáskört kapott, és Árva, Liptó, valamint Trencsén vármegye területén előbb az állami segélyakció közvetítőjeként, később pedig a gazdasági társulások, gazdakörök létrehozását támogató, fontos helyi beruházásokat megszervező irodaként működött.⁴⁰

A koalíciós kormányzat idején azonban vitathatatlanul a represszív jellegű intézkedések voltak túlsúlyban. A határ menti rendőrség intézményének létrehozása és kiterjesztése pl. szintén a nemzetiségi mozgalmak szigorúbb ellenőrzését szolgálta. Különösen a lipótszentmiklósi, rózsahegy, turócszentmártoni, szakolcai, pozsonyi kirendeltségek jeleskedtek a „pánszláv izgatók” leleplezésében.

A szlovákkérdés századfordulót követő időszakának fordulópontját az Andrej Hlinka rózsahegy lelkész, szlovák néppárti politikus szilenciumával és börtönbüntetésével kapcsolatos, 15 halálos áldozatot követelő *csernovai sortűz* jelentette. Ezt a külföldi sajtóban is nagy visszhangot kiváltó ügyet ugyancsak a koalíciós kormányzat által szorgalmazott kemény kéz politikájára vezethetjük vissza, mégha természetesen a központi kor-

³⁸ PAPHARASZTI (szerk.): A koalíció tervei. Budapest 1908. 44. és 117–118.

³⁹ JÁSZI OSZKÁR–RÁCZ GYULA–ZIGÁNY ZOLTÁN: A választójog reformja és a magyarság jövője. Budapest 1908. 24–26. Az 1906. évi parlamenti választások során megválasztott 7 ellenzéki szlovák parlamenti képviselő sikere tovább növelte a felvidéki magyar politika irányítóiban a félelmet és ellenérzést az általános választójog bevezetése ellen. A korabeli magyar függetlenségi nacionalista sajtó pedig szintén állandóan a nemzetiségi veszélyre hivatkozva támadta a választójog radikális kibővítésének elképzelését.

⁴⁰ Az eredetileg a székely és rutén vidékek megsegítésére szervezett akció kiterjesztését a felvidéki megyékre már 1900-ban is felvetették a földművelési tárca vezetői, de anyagi eszközök hiányában erre csak 1908-ban került sor: „... a felvidék lakossága túlnyomó részének boldogulása a mezőgazdaságon nyugszik, s mert az e téren fennálló káros helyzet leginkább befolyásolja a közgazdasági élet egyéb ágainak életfolyamatát, kétségtelenné válik, hogy a felvidéki lakosság általános jólétének emelése szempontjából a mezőgazdasági viszonyok javítására és ezen közgazdasági ág megerősítésére kell legelsősorban fősúlyt helyezni.” A hegyvidéki, erdélyrészi (székelyföldi) és felvidéki gazdasági akciók 1909. évi működésének ismertetése. A M. Kir.

mányzat fegyveres erő használatára nemzetiségi mozgalmakkal szemben a világháború előtti időszakban utasítást sohasem adott ki, épp ellenkezőleg, igyekezett a vármegyei apparátus pánikra hajlamos nemzetiségellenes magatartását mérsékelni.⁴¹

A koalíciós kormányzat idején az Andrej Hlinka vezette szlovák néppárti csoport egyre élesebb ellentétbe került a felvidéki magyar néppárti tényezőkkel, köztük a katolikus egyház helyi irányítóival, mindenekelőtt Párvy Sándor szepesi püspökkel. Csernova nemzetiségpolitikai előzményei szintén erre a konfliktusra vezethetők vissza. Az 1906. évi parlamenti választásokat megelőző kampányban Hlinka régi ismerősét, barátját, Vavro Šrobárt kortesként támogatta. Emiatt Párvy püspök *suspensia ab officio*-t rendelt el Hlinkával szemben, azaz megtiltotta számára az egyházi funkciók ellátását. Ezt rövid idővel később a püspök visszavonta, de a kampány idején szimónia vádjával ismét felfüggesztette Hlinka papi működését.

Az 1906. évi választási kampány során Hlinka Šrobárral együtt bizonyíthatóan több alkalommal is oly hevesen bírálta a magyar nemzetiségi politikát, kiváltképpen annak a nemzetiségi anyanyelvű oktatás ellen irányuló erőfeszítéseit, hogy beszédek egyes részeit a magyar nemzetiség elleni izgatás büntettének lehetett minősíteni, amiért a korabeli magyar büntető törvénykönyv 172. paragrafusa értelmében a rózsahegy királyi törvényszék előtt 1906. november 26-a és december 6-a között lefolytatott bírósági tárgyaláson Hlinkát kétévi, Šrobárt pedig egyévi börtönbüntetésre ítélték. A rózsahegy per a koalíciós kormányzati periódus első nagyobb szabású nemzetiségi politikai pere volt. A per politikai jelentőségét növelte, hogy Šrobár védelmét Aurel Vlad román nemzetiségi országgyűlési képviselő vállalta. Az a tény, hogy a várost a per ideje alatt rendőri és katonai erők tartották megszállva, valamint hogy a per folyamán erősen politikai szí-

---

Földművelésügyi minster megbízásából összeállított a hegyvidéki, erdélyrészi (székelyföldi) és felvidéki kirendeltségek évi jelentése alapján. Budapest 1910. 213. A Lavotta Sándor vezetésével Zsolnán működő felvidéki kirendeltség rövid időn belül fölöttébb szép eredményeket ért el a földbirtokfelosztási ügyekben, a szakismeretek terjesztésében, a vetőmagkiosztásban, gyümölcsstermesztésben és a gyümölcskereskedelem megszervezésében, a műtrágya közvetítésében, az állattartás egyes ágazataiban, de még a szlovák háziipar életképes ágazatainak fenntartásában is. A felvidéki akció előzményeihez és a szlovák mozgalomnak az akcióval kapcsolatos fenntartásaihoz I. František Skyčák szlovák nemzetiségi képviselő 1906. december 13-i parlamenti felszólalását: KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. V. 85–87. – A felvidéki magyar középirtok ellen a szlovák mozgalom Blaho és Hodža vezette agrárszárnya az erdélyi román kisbirtokosok példáját követő földfelvásárlási mozgalmat szervezett. Erőről: Slovenská zem. *Slovenský týždenník* 1909. 34. sz.

⁴¹ A csernovai tragikus esemény a dualizmus kori felvidéki magyar nemzetiségi politika legsúlyosabb incidense volt. Kissé részletesebben foglalkozunk vele, mert a magyar szakirodalomban máig nincs feldolgozva, a szlovák történetírás pedig, gyakran a magyar nemzeti elnyomás jellemző esetévé avatva, nem jelzi pontosan Csernova nemzetiségpolitikai összefüggéseit. A Liptó megyében a rózsahegy parlamenti választások után kialakult helyzetet jól jellemzi a csernovai tragédiáról a belügyminisztert tájékoztató liptói alispán kérelme: „Nekünk itten ezen a nemzetiségi izgatók által fellázított tót nép lakta vidéken katonai karhatalom nélkül boldogulni nem lehet (...) én tehát már ezen jelentéséből kifolyólag is azon kérelemmel fordulok Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék odahatni a közös hadügyminiszter úrnál, hogy Liptószentmiklós vagy Rózsahegy legalább egy zászlóalj közös hadseregbeli katonaságot kapjon...” 462. res. MKBM 12. cs. SNA. Bratislava.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

nezetű bírói és ügyészi minősítések hangzottak el, s végezetül hogy szigorúnak számító büntetéseket róttak ki a két fővádlottra és a további 14 vád alá helyezett személy ellen, azt jelezte, hogy a koalíciós kormányzat elszánta magát a felvidéki „rendcsinálásra”.⁴²

Hlinka előbb a benyújtott fellebbezés, majd különböző kifogások miatt nem kezdte meg büntetése letöltését, hanem Morvaországba és Csehországba utazott, ahol őt mindenképpen mint a szlovák nemzeti ügy mártírját köszöntötték. Időközben 1907 nyarára elkészült a Rózsahegy szomszédságában fekvő Csernovában, Hlinka szülőfalujában az a katolikus templom, amelynek közadakozásból való felépítését Hlinka kezdeményezte. S minthogy Hlinka rózsahegy-i lelkészi tevékenységét Párvy püspök már korábban felfüggesztette, a rózsahegy-i per ítélete szerint pedig amúgyis kétévi börtönbüntetés várt rá, a csernovaiak a Hlinkával szembeni eljárás ellen tiltakozva már a templom felszentelése előtt is használni kezdték a befejezett, de még felszenteletlen templomot. Párvy püspök először személyesen kívánta a templomot felszentelni október 6-án, de a csernovaiak kérvényt nyújtottak be az egyházi fennhatóságához, hogy „templomuk felszentelését csak abban az esetben engedik meg, ha izgatás vétsége miatt bűnvád alatt álló és egyházi hatósága által felfüggesztett Hlinka András állásába visszahelyeztetik”.⁴³ Ezt követően a püspök előbb október 20-ára, végül pedig október 27-ére tűzte ki a csernovai templomszentelés napját.

A községben azonban Hlinka hívei körében tovább erősödött a mozgalom annak érdekében, hogy a templomot Hlinka szentelje fel. Ennek lehetetlenségét maga Hlinka is belátta, s ezért Martin Pazúrik rózsahegy-i esperesnek levélben beleegyezését adta a templom nélküle történő felszenteléséhez. Az október 27-ére kitűzött felszentelést a csernovaiak mindenáron meg kívánták akadályozni: a községben elkeseredett tiltakozás bontakozott ki a templomszentelés ellen. A püspök által eredetileg kijelölt papot megfenyegették, s így ő nem is érkezett meg a kitűzött napon. Helyette Pazúrik esperes Hlinka levelével kívánta lecsillapítani a falut, majd azt követően paptársaival maga akarta felszentelni a csernovai templomot. Andaházy György rózsahegy-i főszolgabíró többszöri kérése ellenére Pazúrik néhány környékbeli pappal együtt október 27-én Rózsahegyről Csernovába hajtatott, s magukkal vittek egy sekrestyést és beöltözött ministránsokat, ami messziről is azt látszatot keltette, hogy a papi küldöttség a templom felszentelésére készül. Ráadásul kocsijuk egyszerre érkezett a faluba azzal a kocsival, amely a Pereszlényi szolgabíró vezette csendőrségi erősítést szállította.

A templomhoz vezető utat a falusiak elállták, majd a szolgabíró kocsiját közrefogták, és a tanúk szerint kővel kezdték hajigálni. A csendőrségi járásörmester által kiadott tűzparancs nyomán a csernovaiak közül a helyszínen kilencen, a sebesülések következtében pedig még hatan meghaltak.

A csernovai tragédia közvetlen okai tehát akár egyházi ügyként is minősíthetők, ahogy azt a csernovaiak ellen elrendelt perben a védelem igyekezett bizonyítani, hogy ezzel a vád részéről hangoztatott nemzetiségi izgatás koncepcióját gyöngítsék. Az egész ügy háttere azonban kétségkívül a kormányzati és a magyar néppárti felvidéki nemzetiségi politika, illetve a szlovák mozgalomban kialakult radikális csoport közötti konfrontációra

⁴² VAJANSKÝ, SVETOZÁR HURBAN: Ružomerský kriminálny proces proti Andrejovi Hlinkovi a spločnikom. Pojednávaný pred ružomerskou kráľ. súdnou stolicou od 26. novembra do 6. decembra. Különnyomat a *Národné noviny* 1906. novemberi–decemberi számaiból.

⁴³ 964. res. 1907. MKBM 12. cs. SNA. Bratislava.

vezethető vissza. Az 1906. évi parlamenti választások relatív szlovák sikere, a verbói, nagyszombati, szakolcai, rózsahegy stb. választások kíméletlenségei után ez a konfrontációs vonulat a koalíciós érában folyamatosan felerősödött.

Az adott esetben a felelősség elsősorban a rózsahegy-i főszolgabírói hivatalt és Pazúrik esperest terhelte, jóllehet az Andaházy ellen kilátásba helyezett kivizsgálásból jellemző módon semmi sem lett. A másik oldalon felelősség terhelte Hlinkát is, hiszen a templomszentelés dolgában végig kétértelmű magatartást tanúsított, s nem igyekezett szülőfalujában rokonai és hívei révén nyugalmat teremteni.⁴⁴

A csernovai tragédia nagy visszhangot váltott ki országszerte. A magyar nemzetiségi politikával szemben meglévő ellenérzések a nemzetiségek körében és a szomszéd országokban, valamint Európa más országaiban felerősödtek, kivált azt követően, hogy a csernovai tragédia körülményeinek kivizsgálásával kapcsolatosan 54 csernovai lakos ellen vádat emeltek és 1908. március 2–10-e között Rózsahegyén bírósági tárgyalást folytattak le velük szemben. Közülük negyven főt ítéltek el, összesen 37 évi börtönbüntetésre. A legsúlyosabb ítélet két év börtönbüntetés volt. Az elítéltek Párvy püspök közbenjárására 1908 végén kegyelemben részesültek.

Csernova kapcsán a bécsi birodalmi gyűlésben több cseh képviselő tiltakozott, és a birodalmi gyűlés határozati javaslatot fogadott el a magyar kormány nemzetiségi politikájának elítélésére. A határozati javaslattal szembehelyezkedve az osztrák kormány nem vállalta a magyar kormánypolitika nyilvános bírálását.⁴⁵

A represszív jellegű intézkedések csaknem minden esetben céljukat tévesztették az 1907-ben kibontakozott ún. *neoszlovák koncepció* keretei között felerősödő cseh–szlovák egységmozgalommal szemben is. A konkrét gazdasági és kulturális cseh–szlovák együttműködés ellenében az érvényes magyarországi törvényekre aligha lehetett volna hivatkozni, egyedül valamiféle protekcionista szellem ébresztgetésével lehetett próbálkozni, de ez az általános tökehiány miatt nagyon csekély eredményeket hozhatott a cseh tökebeáramlással, iparalapítással szemben.⁴⁶

A praktikus cseh–szlovák együttműködéssel szembeni nagyfokú – egyes vármegyékben teljesen tűnő – tanácstalanságot jól tükrözik a cseh–szlovák egységmozgalom visszhangja iránt érdeklődő miniszterelnöki körlevelekre érkező negatív vagy semmitmondó válaszok vagy az éppenséggel pánikhangulatot regisztráló panaszlisták.⁴⁷

⁴⁴ A csernovai incidens belügyminiszteri aktája: 964. res. 1908. MKBM 12. cs. SNA, Bratislava. – A csernovai per anyagát közreadja: S(vetozár) H(urban): Černovský process. Pojednávany od 2. do 1. marca 1908 pred kr. súdnou stolicou v Ružomberku. Turčiansky Sv. Martin 1908. – Kivált az ügy előzményeiről és visszhangjáról bő összeállítást közöl KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. V. 100–136.

⁴⁵ Uo. 129–134.

⁴⁶ Masaryk bécsi parlamenti felszólalását és 265 csehországi képviselő közös interpellációjának szövegét l. uo. 121–123.

⁴⁷ A magyar kormányzat felvidéki ügyekért felelős tényezői belátták, hogy a csehszlovák egységmozgalommal szemben kulturális vonalon egyedül a népiskolai és gazdasági iskolai hálózat megerősítésével tudnak védekezni. A szlovák tanítási nyelv bevezetésére azonban a koalíciós adminisztráció gondolni sem akart. A belügy és kultuszminisztérium által egyeztetett iskolatelepítési akció elméleti alapvetésének érveiből érdemes idéznünk az alábbi argumentációt: „S mint-hogy a Cseh–Tót Egység egyesület működésének sikerét legnagyobb mértékben elősegíti

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

A koalíciós kormányzat nemzetiségi politikája alighanem epp a szlovákkérdésben árulta el a legnagyobb tanácstalanságot. A szlovák politikai élet aktivizálódásának reális okait (a nagyobb néptömegeket mozgósító politikai csoportok kialakulását, a nemzetiségi törvény teljes fölszámolásának veszélye miatt létrejött átmeneti parlamenti nemzetiségi együttműködést, a választójogi küzdelmek nemzetiségi többletérdekeltségét stb.) figyelmen kívül hagyva maga Wekerle miniszterelnök is külföldről szervezett akcióra gyanakodott: „*Ha a tót nemzetiségi mozgalom újabb irányzatának egyes mozzanatait fontolóra vesszük és egymással összevetjük, arra a gondolatra kell jutnunk, hogy az egész akciót valami általunk ismeretlen tényező egységesen vezeti. Amerikában a Hlinka-ügyet felhasználják arra, hogy a tótságot a nemzetiségi ügy érdekében anyagi áldozatokra bírják, melyeknek célja egyfelől az ottani tót nemzetiségi mozgalom szítása, másfelől a külföldön a magyar nemzet ellen hangulatkeltés. E célt szolgálják Björnsonnak ismert támadásai is, és nem lehetetlen, hogy az ő információi amerikai tót forrásból, harci kedve pedig amerikai tót pénzből táplálkozik.*”⁴⁸ Az amerikai szlovák szervezetek és a magyarországi szlovák nemzeti mozgalom közötti kapcsolattartás dokumentumai alapján ma már tudhatjuk, hogy az amerikai gyűjtések viszonylag szerény támogatást jelentettek, s éppen az ún. politikai célokra volt legnehezebb nagyobb méretű gyűjtéseket rendezni, lévén, hogy a kivándoroltak szívesebben adakoztak konkrét célokra, humanitárius vagy kulturális akciók támogatására.

A Wekerle-kormány legnagyobb visszhangot és visszatetszést kiváltó nemzetiségpolitikai intézkedésének kétségkívül az Apponyi Albert kultuszminiszter által kezdeményezett 1907. évi XXVII. számú törvény bizonyult. A „nem állami elemi iskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól” szóló törvény a korábbi népiskolai törvények „logikus” folytatása volt, amennyiben a nem állami iskolák jogviszonya több tekintetben is tisztázatlan maradt, s ekképpen az állami ellenőrzés befolyása nem érvényesülhetett olyan mértékben, amint azt a magyar kormányok kívánatosnak látták.

A *Lex Apponyi* abból kiindulva, hogy a községi és hitfelekezeti elemi népiskolák tanítói köztisztviselők, rájuk nézve is igyekezett kiterjeszteni az állami oktatási hatóságok felügyeletét. Ennek a törekvésnek a leplezésére szolgált az állami iskoláknál rendszerint kedvezőtlenebb fizetési viszonyok rendezése, valamint az új nem állami iskolai tanítói állások előzetes bejelentési és állami jóváhagyatási kötelezettsége. A korábbihoz képest jelentős mértékben megemelt tanítói jövedelmek előteremtése eleve nehéz helyzetbe hozta az iskolafenntartó községek és hitfelekezeti közösségek jelentős részét. A fizetéskiegészítéshez kérhető államsegélyt a törvény szigorú személyi, tantervi és felügyeleti szabályokhoz kötötte. A törvény 17. paragrafusa az iskolák jellegétől függetlenül

---

a nép kulturális elmaradottsága, és az egész nagy vidékeknek azon szomorú állapota, hogy a csendőr és adóvégrehajtón kívül a magyar nemzeti állami eszme egyéb kifejezőjével nem érintkezik, nem találkozik (...) ezen mozgalom ellensúlyozására a magam részéről, de általában is a kormány részéről teendő intézkedések között elsősorban elodázhatatlanul szükséges ezen vidékek népoktatás-ügyét rendezni, ami azonban ezen a vidéken, a nép rendkívüli szegénységére és sok helyen fanatizált voltára, másképp, mint állami elemi népiskolák szervezésével teljességgel lehetetlen és kivihetetlen.” VKM 212. res. 1902. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava.

⁴⁸ 6870. res. M. E. I. 1908. március 10. Az irat a MKBM levéltárában található. 136. res. 1908. szám alatt. 12. cs. SNA, Bratislava.

az iskolák és tanítók kötelességévé teszi, hogy „a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás és a magyar nemzethez való tartozás tudatát, valamint a valláserkölcsös gondoskodást” kifejlesszék és megerősítsék. A törvény a koalíciós korszak nemzeti pántlikás külsőségeinek megfelelni kívánván, a magyar szellemiség, „külső kifejezéséül” minden iskolában, elrendelte Magyarország címerének elhelyezését a főbejáratnál és a tantermekben. Ezen kívül magyar nyelvű külső felirat, magyar zászló, az illető hitfelekezet főpásztorainak képe, magyarországi gyártmányú történeti és földrajzi tanszerek alkották a törvény által előírt iskolai díszleteket, amelyek között „a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában a vallás- és oktatásügyi miniszter által a hitfelekezeti iskolafenntartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelölt óraszám-ban oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni”. Kiváltképpen ez utóbbi, a valóságos lehetőségektől alaposan elrugaszkodott kívánság, illetve az ennek ellenőrzésére, számonkérésére törvénybe iktatott fegyelmi szabályozás jelentett komoly beavatkozást az iskolafenntartók jogköreibe.⁴⁹

A szlovák községi és evangélikus felekezeti iskolák a törvény következtében igen nehéz helyzetbe kerültek, különösen azt követően, hogy a törvény végrehajtásában a kormányzati és a vármegyei apparátus rendkívül szigorúnak bizonyult. A szlovák tanítási nyelvű nem állami iskolák közül a törvény elfogadását követő öt éven belül 148 szűnt meg, illetve alakult át hivatalosan magyar tanítási nyelvű állami iskolává. (Vö. a 6. sz. táblázat adataival!)

Az átalakulás az esetek nagy részében természetesen nem jelentette az iskola tényleges szlovák tanítási nyelvűségének azonnali megszűnését, hiszen az oktató személyzet és a tanulók változatlanul a régiék maradtak. A Lex Apponyi és a Wlassics-, illetve a Lukács-féle oktatási rendeletek alapján a századelőn a szlovák iskolákban egymást érték a magyar nyelvtanítás színvonalát felmérő tanfelügyelői ellenőrzések, majd azok nyomán a fegyelmi eljárások. Pusztán Liptó megyében 17 esetben függesztették fel a tanítók működését, mert nem rendelkeztek megfelelő képesítéssel és nem beszéltek jól magyarul. Tizennyolc tanító esetében hazafiatlan tevékenység, további 23 tanító esetében pedig a magyar nyelvtanítás gyöngye eredményei miatt kezdtek fegyelmi eljárást.⁵⁰

⁴⁹ A Lex Apponyi A Magyar Törvénytar, 1907. évi törvénycikkek című kötete (Budapest 1908) alapján közli KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. V. 155–164.

⁵⁰ POTEMLA, M.: Školská politika. I. m. 528–530. – A koalíciós kormány idején volt a legnépesebb, összesen nyolc-, majd Milan Ivanka kizárása után héttagú a magyarországi országgyűlés ellenzéki szlovák reprezentációja. A magyarosító iskolapolitika ellen mindegyikük szót emelt. A koalíciós iskolapolitikával szemben Ferdiš Juriga szlovák néppárti képviselő 1906. december 18-án a következőképpen érvelt: „...a magyar nemzeti állameszme nem egyéb, mint Magyarország jövőjének a képzeletben alkotott képe, amelyben mindnyájan ugyanazt a magyar nemzeti tradíciót kell hogy vallják. (...) Az összekötő kapocs pedig az volna, mindenki használja a magyar állam nyelvét éjjel-nappal, utcán-hivatalban és mindenütt, s hogy minden ember legyen magyar. (...) Kezdetben az iskolában csak 1-1 tantárgy tanítatik magyarul, azután 2-3 tantárgy, utoljára mind. És mikor a gyermekeket megtanítják magyarul beszélni, azután egy-kétszer prédikálnak is magyarul, utóbb ötször, hatszor, tízszer, százszor, végre mindig és más minden más nemzetiséget sírba döntenek. Mikor ezt szépen elérték a politikai nemzet szellemében, ezt nevezik a magyar nemzeti politikai állam kiépítésének. Országgyűlés Képviselőházi Napló 1906–1910, V. 133.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

A koalíciós kormányzat felvidéki nemzetiségi politikájában tehát alapvetően a rendőrségi, bírósági eljárások, sajtóperek, egyházi és iskolai fegyelmi eljárások, áthelyezések domináltak. Különösen a szlovák ellenzéki sajtó látta ennek az „úrlovas” politikának a kárát: a Milan Hodža által szerkesztett *Slovenský týždenník*, a *Národné noviny*, a fővárosban megjelenő *Prúdy*, a szlovák néppárti *Slovenské ľudové noviny* és a többi kisebb szlovák újság, folyóirat ellen indított sajtóperek mindkét fél elszántságát híven tükrözték. A börtönbüntetést jó fizetség fejében magukra vállaló *strómanok*, az önjelölt nemzetiségi mártírok és az egyre inkább radikalizálódott szlovák vezérpolitikusok éppúgy főszereplői voltak a kiéleződött nemzetiségpolitikai küzdelemnek, mint a „pánszlávizmus” ellen egyre szigorúbban fellépő kormányzati és megyei magyar politikusok, ügyészek, táblabírák.⁵¹ A börtönbe juttatott Hlinka, Šrobár, Vajanský és a többi szlovák politikus, publicista esete azonban semmiképpen sem szolgálta a magyar nemzetiségpolitika tényleges feladatainak végrehajtását, sokkal inkább a szlovák nemzeti mozgalom megerősödését, tömegbázisának, külföldi támogatottságának kiszélesedését eredményezte. Ráadásul a csernovai tragédia révén a magyar–szlovák szembenállás emberáldozatokat is követelt, ami a magyar nemzetiségpolitika és a szlovák nemzeti fejlődés egymástól amúgy is elkanyarodó útjait szimbolikusan és valóságosan is elzárta a közeledés elől.

A felvidéki főispáni nemzetiségi politika eljelentéktelenedését mutatja, hogy a „pánszláv” sajtó ellensúlyozására Semsey Boldizsár Sáros megyei főispán kezdeményezésére ismét hazafias szellemű szlovák nyelvű lap kiadásával kísérleteztek. A *Naša zástava* címmel „népies keleti-tót” nyelvjárásban írott lap terjesztéséhez a felvidéki főispáni kar igen módszeresen, a „pánszláv” lapok előfizetői címlistáinak teljességgel szabályellenes, de legmagasabb helyről elrendelt megszerzésével láttak hozzá. Ennek alapján a „legveszélyeztetettebb” községekbe ingyen küldtek az új lapból, sőt az is előfordult, hogy az ellenzéki szlovák lapok előfizetőit felszólították előfizetésük módosítására.⁵² A szlovák nemzeti mozgalom Szepes és Sáros vármegyei terjedését azonban hazafias szellemű sajtóval többé nem lehetett megállítani, helyette a közigazgatást, az iskolát kellett volna érthetőbbé tenni az északkeleti megyék szlovákjai számára.

⁵¹ A koalíciós kormányzás idején lefolyt szlovák sajtóperekről, a strómanrendszerről részletesen írt STEIER LAJOS: A tót kérdés. I. m. 249–253., valamint BOTTO, JULIUS: Malá revolúcia. Slovenské pohľady 1910. 89. sz. – Különösen a Hodža-féle *Slovenský týždenník* ellen igyekezett a magyar kormány minden eszközt felhasználni. Az egymást követő sajtópereken kívül megpróbálták a lap terjesztését is megakadályozni. BM 387. res. 1907. Szepes vármegye, főispáni biz. iratok. ŠOBA-Levoča, 14. res. 1907.

⁵² A „keleti-tót” sajtóakció iratait I. uo. 15. res. 1906., 24. res. 1907., 40. res. 1907., 26. res. 1908. Ez utóbbi iratban 1908. január 29-én Semsey Boldizsár Salamon Géza szepesi főispánnak arról számolt be, hogy Wekerle miniszterelnök hozzájárulását adta az ellenzéki szlovák lapok előfizetői címlistáinak kiszolgáltatására: „A Naša Zástava kiosztása hatásának ellenőrzése csakis az esetben lehet eredményes, ha tudjuk, kinek jár pánszláv lap, ki lett az által megmételvezve, kivel szemben hat és milyen arányokban kell ellensúlyozni a pánszláv lapok hatását. A tett tapasztalatok igazolják, hogy a Naša Zástava útján kívánt célt el tudjuk érni. Sáros vármegyében 1713 előfizető jelentkezett, közöttük 80 olyan, aki pánszláv lapot járatott vagy olvasott.”

A szlovákkérdés Tisza István nemzetiségi politikájában

„A nemzetiségi kérdésnek tagadhatatlanul súlyos elmérgesedése a koalíció uralma alatt talán nem is elsősorban azoknak a hibáknak tulajdonítandó, amelyeket a koalíció szorosán a nemzetiségi politika terén elkövetett, hanem a koalíció eredendő bűnének, annak a ténynek, hogy a magyar nemzet és királya közötti összhangot megzavarta” – állította Tisza István 1910-ben.⁵³ A koalíciós kormány bukását követően 1910. január 17-én megalakult Khuen-Héderváry-kormány, illetve a Tisza vezetésével megszervezett Nemzeti Munkapárt lázas aktivitást fejtett ki annak érdekében, hogy a küszöbönálló 1910. évi parlamenti választásokon a nemzetiségi pártok tevékenységét keretek között tartsa. Az általános nemzetiségi választási paktum tervét ugyan nem sikerült megvalósítani, de a szlovák részről Milan Hodža kezében összefutó paktumtárgyalásoktól a szlovák párt vezetői azt remélték, hogy sikerül megismételniük, sőt túlszárnyalniuk az 1906. évi választási eredményeket. Ebbéli reményeikben azonban csalódnuk kellett, minthogy 1910 tavaszán mindössze három ellenzéki szlovák jelöltet választottak meg: František Skyčákot, Ferdinand Jurigát és Pavol Blahót. A nemzetiségi választási paktumnak a kormány részéről történő megszegése különösen Milan Hodža politikai magatartásának további radikalizálódásában meghatározó fordulópontnak bizonyult. A kor legtehetségesebb és legsokoldalúbb szlovák politikusa ezt követően fordult el végleg a magyar kormányokkal való kiegyezés stratégiájától, s vált a csehszlovák orientáció, illetve Ferenc Ferdinánd trónörökös „Műhelyéhez” kötődő elképzelések hívévé.⁵⁴

A koalíciós kormányzatot követő Khuen-Héderváry-, Lukács- és Tisza-kormány a szlovákkérdés kezelésében immár teljes egyértelműséggel a csehszlovák egységtörekvések paralizálását tekintették a vezérlő szempontnak. A cseh–szlovák egységmozgalmat – kétségtelenül nem minden ok nélkül – részben a csehek magyarországi gazdasági expanziójának mellékhatásaként értékelték. Ezeknek a hivatalos magyar állameszme szempontjából kezdettől fogva nem kívánatos mellékhatásoknak a visszaszorítására azonban a kormányzati értékelések szerint – a már korábban foganatosított rendőri-határrendőri intézkedéseken, a Vodicska- és Czambel-féle akciókon, valamint a folyamatban lévő állami iskolatelepítéseken túl – más eszközökre nem volt szükség. A hagyományos cseh–szlovák ellentétek, illetve az egységmozgalom kérdésében is megoszlott szlovák politikai mozgalom belső konfliktusai a szakértői, rendőri jelenté-

⁵³ ALBRECHT FERENC: Forrástanulmányok gróf Tisza István román nemzetiségi politikájához. Lugos 1933. 23.

⁵⁴ PÖLÖSKEI FERENC: A koalíció felbomlása és a Nemzeti Munkapárt megalakulása 1909–1910. Budapest 1963. 156–159. A kormánnyal kötött előzetes választási paktum szerint a Szlovák Nemzeti Párt mindössze öt olyan választási körzetben állított jelöltet, ahol a Nemzeti Munkapárt senkit sem jelölt. A többi szlovák többségű választási területről a Hodža által kezdeményezett megállapodásban az SZNP eleve lemondott.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

sek szerint elégségesnek bizonyulhattak volna ahhoz, hogy a tömegbázis kialakítására a világháború előtt valóban nem képes, cseh–szlovák egységtörekvések magyarországi terjedését megakadályozzák.⁵⁵

Az általunk vizsgált időszak magyar kormányainak szlovák politikájában mindvégig megpróbálták érvényesíteni azt az alapelvet, amelyet Tisza István még első kormánya idején az „izgatók”-nak a „békés nemzetiségi nép”-től való különválasztásával és az egyes nemzetiségekkel szemben alkalmazott „differenciált eljárással” jellemezte.⁵⁶ Mindazonáltal éppen Tisza volt az, aki a koalíciós kormány nemzetiségi vesszőfutását elemezve fölismerte, hogy „a tyúkszemre hágás politikája” a megszapordott nemzetiségi sajtóperekkel és kicsinyes korlátozásaival sem a magyar állam, sem pedig a politikai nemzet céljainak elérésében nem járhat eredménnyel. Az 1868. évi nemzetiségi törvény eltörlését 1910 után sem tartotta kívánatosnak, de a nyelvhasználat, oktatásügy terén új rendeleti szabályozást tartott célszerűnek.⁵⁷

Tisza fokozatosan rádöbbsent arra is, hogy – általa használt kifejezéssel szólva – a „magyar királyi struccpolitika” folytatása lenne, ha a nemzetiségi pártok létezését a magyar kormányok továbbra sem vennék tudomásul.⁵⁸ Sőt, a koalíciós időszak nemzetiségpolitikai gyakorlatának zsákutcáját bírálva az iskolai magyarosítás erőltetésével szemben is negatív álláspontra helyezkedett. 1910. március 19-én a pesti Vigadóban megtartott választójogi gyűlésen kijelentette: „... hát abban az illúzióban élünk-e mi, hogy megmagyarosítottuk az oláh vagy tót polgártársunkat, akit magyarul írni vagy olvasni megtanítottunk? Hiszen ez nem magyarosítás, uraim! Ez nagyon üdvös dolog, nagyon hasznos dolog, mert könnyebbé teszi az ország polgárai között az érintkezést; nagyon hasznos az illető nemzetiségeknek, mert könnyebbé teszi nekik a magyar társadalommal való megélhetést és érvényesülést. Igenis, üdvös és hasznos dolog ez, de nem a magyarosítás útja. Valaki megtanulhat írni és olvasni talán, (de) különösen, ha jól megszékírozzák az iskolában, még nagyobb gyűlöltője lesz a magyar nemzeti ügynek, mint addig.”⁵⁹ Tisza, akárcsak korábban Beksics Gusztáv, eljutott a felismerésre, hogy nem a grammatikai, hanem a politikai asszimilációra – azaz a nem magyar nemzeti társadalmak fokozott integrálására – kellett volna a hangsúlyt helyezni a magyar nemzetiségi politikában, ami sokkal inkább biztosíthatta volna a nem magyar népcsoportok többségének lojalitását, illetve annak konzerválódását, mint az iskolai és közigazgatási magyarosítást erőltető politika.

⁵⁵ A turócszentmártoni határrendőrség vezetője, Berzeviczy Jenő megbízásából – Vavro Šrobár szerint Jozef Pazúrik, a szlovák mozgalom megfigyelését már hosszabb ideje ellátó újságíró által – készített két összefoglaló jelentést hozhatjuk fel példaként a kormányzati munkában is felhasznált szlovák politikai elemzésekre: *Magyarországi tót nemzetiségi kérdés ismertetése* (1913) és *A tót nemzetiségi mozgalom mai állása tekintettel cseh vonatkozásaira* (1917). A két jelentés eredeti példányai a Šrobár-hagyatékban találhatóak. Fond V. Šrobára I. 9–10. SNA, Bratislava.

⁵⁶ ALBRECHT. F.: Forrástanulmányok. I. m. 1819.

⁵⁷ Uo. 55.

⁵⁸ Uo. 42–51.

⁵⁹ Gróf Tisza István képviselőházi beszédei. IV. Budapest 1937. 76. – Mi több, Tisza a magyar nyelvismeretet sem abszolutizálta úgy, mint az a korabeli magyar közvéleményben szokásos volt: „Nem a magyar nyelv megtanulása a lényeg, mert éppen a nemzetiségi vezérek úgy ismerik a magyar nyelvet, akár anyanyelvüket.” Tisza főrendi házban elmondott beszédét a Budapesti Hírlap 1914. április 10-i száma ismertette.

A szlovákkérdés Tisza István nemzetiségi politikájában

Ennek jegyében az 1913–1914. évi román paktumtárgyalásokat az országgyűlésben ismertető beszédében a *Lex Apponyi* jelentős korrekcióit is kilátásba helyezte, illetve Jankovich Béla kultuszminiszter 1914. évi rendeleteivel az anyanyelvi vallásoktatás, valamint a nemzetiségi anyanyelvek állami iskolákban kiegészítő nyelvként való alkalmazását a gyakorlatba is átültette.⁶⁰ A Tisza-féle aktív nemzetiségpolitikai stratégia lényege tehát a magyarosítás célját nem szem elől tévesztő, de a nemzetiségi igények egy részét kielégítő megegyezés kialakítása volt. A kilátásba helyezett megegyezés alapján a kormány a nemzetiségi vidékek gazdasági-kulturális életének föllendítését is célba vette.

Tisza a Monarchia hovatovább kritikussá váló külpolitikai elszigeteltségét, valamint a szorongató nemzetközi helyzet és a kormányzat ellenőrzése alól egyre inkább kicsúszó nem magyar törekvések között kialakult összefüggéseket fölismerve a magyarországi nemzetiségi kérdésben igyekezett magához ragadni a kezdeményező szerepet és egyfajta engedménypolitikával általános nemzetiségi megegyezés felé terelni a román paktumtárgyalásokat. Ráadásul Tisza a román tárgyalások idején többször is hangot adott annak a szándékának, hogy a Román Nemzeti Párt, illetve a görögkeleti és görög katolikus román egyházak vezetőivel folytatott megbeszélések eredményeit az ország többi nemzetiségére is kiterjeszti. Ehhez kétségkívül kapóra jött az SZNP többször megismételt kapcsolatteremtési kísérlete, akárcsak az Andrej Hlinka vezetése alatt 1913-ban önállósult Szlovák Néppárt közeledése. A Tisza-féle nemzetiségi paktumpolitika első számú tárgya és partnere azonban a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt és a görögkeleti egyház maradt.⁶¹

Mindenesetre Tisza az anyanyelvi oktatás és egyéb részleges nyelvhasználati jog biztosítása fejében ugyanazt kérte a szlovákoktól, mint a Román Nemzeti Párt vezetésétől. A megállapodások létrejötté esetén a paktumot kötő nemzetiségi mozgalomnak „*valamilyen alkalmas formában ki kellene jelenteni, hogy ezt a felajánlott megoldást, mint egészében véve kielégítő a nemzetiségi kérdés állandó elintézéséként elfogadja, fenntartás nélkül ennek alapjára helyezkedik, programjának ezen túlmenő részt leveszi a napirendről, s működését a megállapodások teljes végrehajtásának ellenőrzésére fogja irányítani...*”⁶² Mindez, az anyanyelvi oktatás 1914. júniusában elrendelt kiterjesztése ellenére, a háború közbejötté nélkül sem válhatott volna sem a román-, sem pedig a szlovákkérdés rendezésének alapjává.⁶³

Valószínűleg maga Tisza világosan láthatta, hogy a részleges engedmények a felvidéki szlovákkérdésben csak felületi kérdést jelenthetnének. Ezért 1913 őszén Steier Lajos egy korábbi szlovák rendezési tervének részletes kidolgoztatásával próbálta megalapozni a szlovákkérdésben a pozitív intézkedésekre épülő nemzetiségpolitikai gyakorlatot. Mindenesetre a felvidéki politika újonnan kialakítandó gazdasági súlypontjait mutatta, hogy erre a feladatra Ghillányi Imre földművelésügyi minisztert kérte fel Tisza. Ghillá-

⁶⁰ KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. VI. 137–139. Az 1913–1914. évi nemzetiségi tárgyalásokról I. még VERMES GÁBOR: Tisza István. Budapest 1994. 232–233.

⁶¹ A szlovák kulturális sérelmeket tartalmazó memorandumot az SZNP vezetése a miniszterelnökhöz és a királyhoz egyaránt el kívánta juttatni. Pavol Mudroň Tiszához írott levelének másolata megtalálható a Dula-hagyatékban: Poz. Matúša Dulu, SNA 9. cs. IV. b. 2. Ugyanott található „Mudroň és társai kérelme Ferenc Józsefhez a nemzetiségi törvény végrehajtása iránt”.

⁶² REZsL, Tisza-iratok, XIV. b.

⁶³ Gróf Tisza István összes munkái. Levelek, táviratok. V. Budapest 1932.146.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

nyi pedig, Szinnyei-Merse István Árva, illetve Szalavszky Gyula Trencsén megyei főispánok közreműködésével, már 1913 októberének végére hatpontos programtervezetet dolgozott ki. A tervezet a közművelődési egyesületek (FEMKE és a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület stb.) aktivitásának fokozását, a nemzeti szellemű kulturális munka társadalmi alapokra helyezését, gazdakörök, ifjúsági egyesületek alakítását (megbízható vezetés irányítása alatt), a szlovák pénzüzetek fokozott ellenőrzését, tevékenységük korlátozását, gazdasági iskolák létesítését, a nemzetiségi sajtó erőteljesebb befolyásolását, valamint a zsolnai felvidéki mezőgazdasági kirendeltség működésének az egész akcióval való összehangolását tartotta a legfontosabb gyakorlati teendőknek.⁶⁴

Szalavszky Tiszához intézett levelei mindezeket a tennivalókat tovább pontosították. A trencsényi főispán pl. a fentiekén kívül a nemzetiségi politikai vezérkarral való kapcsolatteremtést és egyezkedést is célszerűnek tartotta.⁶⁵

Az egész akció előkészületei a vármegyei apparátus, a közigazgatás fölkészültségének javítását is szükségessé tették volna. Maga Ghillányi is az egész terv kimenetelét ettől tette függővé: „*Természetes, hogy kifogástalan, feladata magaslatán álló, a néppel állandóan érintkező közigazgatás nélkül ezen (...) kis méretű akció eredménye igen kétséges, de egy jó közigazgatással karöltve, meggyőződésem szerint szép eredményeket lehet elérni.*”⁶⁶

A vármegyei apparátus azonban a módosított nemzetiségpolitikai koncepció megvalósítására szinte teljességgel alkalmatlannak bizonyult. Mint ahogy azt pl. Crauss István Nyitra megyei főispán, a FEMKE elnökének jelentései vagy akár a liptói, szepesi hivatalos vármegyei lapok nemzetiségpolitikai jellegű közleményei is jelzik, az apparátus a következetes nyelvi-kulturális magyarosítás legerősebb támasza volt a szlovák régió vármegyéiben, s mint ilyen valójában alkalmatlan volt a szlovák nép körében végzendő pozitív társadalmi, gazdasági akciók irányítására.

A Tisza által megkövetelt rendszeres községi látogatások nem pótolhatták a közvetlen, a nép nyelvén folyó közigazgatás hiányát. A nemzetiségi mozgásoknak a vármegyei ügyviteli szabályzatban előírt ellenőrzése még az alispánok személyes felelősségre vonásával sem eredményezhetett semmiféle változást. Jókora naivitás és a szlovák mozgalom teljes félreismerése kellett például ahhoz, hogy Palugyai Móric liptói főispán „a közigazgatási közegek lanyha ellenőrzésének” tulajdonította azt, hogy „a nemzetiségi eszmék a köznépnel is rohamosan terjedtek.”⁶⁷

A nemzetiségi ügyekben a vármegyei apparátusnál valamivel tájékozottabb, de annál jóval elfogultabb és kevésbé szervezett közművelődési egyesületek a szlovák vármegyék magyar birtokosaira, tisztviselőire támaszkodva ugyancsak megpróbáltak bekapcsolódni a Tisza-féle felvidéki akcióba. Különösen a Crauss István Nyitra megyei főis-

⁶⁴ A Steier Lajos-féle memorandumról mint Tisza nagyszabásúra tervezett felvidéki akciójának kiindulási pontjáról említést tesz Steier életrajzi feljegyzése alapján GLATZ FERENC: A „tót” kérdés és Steier Lajos. In: Történetíró és politika. Szekfü, Steier, Thim és Miskolczy nemzetéről és államról. Budapest 1980. 27. Vö. továbbá PÖLÖSKEI FERENC: Tisza István nemzetiségi politikája az első világháború előtt. Századok 1970. 1. sz. 12. A Ghillányi és Szalavszky által készített tervezet megtalálható a Tisza-iratok között, REZsL, V. 18.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

A szlovákkérdés Tisza István nemzetiségi politikájában

pán által irányított FEMKE próbált konkrét javaslatokkal előrukkolni. Az egyesület 1914. január 31-én Tiszához intézett beadványa abból indult ki, hogy „a nemzetiségi kérdés a Felvidéken főleg a megélhetés kérdése.”⁶⁸ Craussék szerint az idejétmúlt „pánszláv idea” elvesztette vonzerejét, helyette az egyre erőteljesebb cseh–szlovák egység eszméje vált a szlovák nemzetiségi törekvések tartalmává.

A FEMKE vezérkara szerint a cseh–szlovák egységesszme növekvő hatásának az volt a titka, hogy „míg a közhatóságok, a magyar állam tényezői a magyar állam tekintélyével és hivatalos nyelvén csak szóval igyekeznek mentesíteni a gondjaikra bízott tót lakosságot az izgatóktól, addig a nemzetiségi eszme apostolai nemcsak szóval és ígéretekkel, de tettekkel is propagálják a cseh–tót egység igazát. Nem biztatást, de kenyeret, foglalkozást nyújtanak a népnek, amely szűkölködik és éhezik.”⁶⁹ A megoldás a beadvány szerint a felvidéki háziipar állami pártolásának megszervezése lett volna, mégpedig háziipari szövetkezetek, gazdasági és ipari szakiskolák létesítése révén. A háziipari tevékenység pontos kimutatását elkészítő FEMKE-beadvány, akárcsak Szalavszky főispán főntebb említett tervezetei, a korábbi magyarosító nemzetiségpolitikai gyakorlat csőd-tömege ellenére, az egyik-másik vonatkozásban akár újnak is mondható koncepció értelmét makacsul a magyarosítás erőltetésében jelölik meg: „A nemzetiségeknek úgy érzésben való megnyerése, mint nyelvi magyarosítása elsőrendű politikai és társadalmi feladat, amelyből az államnak is, a társadalomnak is egyaránt ki kell vennie a maga részét.”⁷⁰ A FEMKE-program magyarosítási szándékainak változatlanlanságát látván a szlovák politikai közvélemény az akciót teljes egészében elutasította.

A Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület a háború előtti években ugyancsak igyekezett bekapcsolódni a Tisza által kezdeményezett programba. Tovább fokozta szlovák nyelvű kiadói tevékenységét, de az imponáló számsorok aligha leplezhették a kormányzati tényezők előtt az Egyesület működésének visszhangtalanságát és eredménytelenségét.⁷¹

Tisza elnökletével 1914 áprilisában Budapesten bizalmas jellegű „tót konferenciát” rendeztek a felvidéki főispánok részvételével. Az ott megtárgyalt Ghillányi-Szalavszky-féle tervezet megvalósítására azonban a világháború kitörése miatt már nem jutott idő.⁷² A zsolnai mezőgazdasági kirendeltség a korábbi évek szervező és közvetítő tevékenységének kibővítése mellett 1914 tavaszán is jelentős állami segélyekkel támogatta a hatáskörébe tartozó vármegyék gazdaköreit. 1914 tavaszán megalakult az eperjesi kirendeltség Szepes, Sáros, Abauj-Torna és Gömör-Kishont vármegyére kiterjedő tevékenységi körrel.

Tisza személyes kezdeményezésére a kivándorlásügy is bekerült a felvidéki társadalmi akció programjába, de a kivándorlás elleni társadalmi bizottságok létrehozásában egyedül Trencsén megyében történtek érdemleges kezdeményezések.⁷³ De még ott is az volt az általános vélemény, hogy intenzív iparfejlesztési politika nélkül semmiféle társadalmi

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ A Magyarországi Tót Közművelődési Társulat hivatása, Turóc vármegye, főispáni biz. iratok. 983. cs. 1918. ŠOBA Bytča.

⁷² PÖLÖSKEI F.: Tisza István. I. m. 19–23.

⁷³ A társadalom közreműködése a kivándorlás ügyeinek intézésénél. Az 1913. évi március hó 5., 6. és 7. napján tartott e részben szakértekezlet tanácskozásai és eredményei. Budapest. 1914 (A Kivándorlási Tanács Iratai I.) 3–4.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

akció sem hozhatja meg a felvidéki kivándorlás terén kívánatos eredményeket, a kivándorlás lefékeződését.⁷⁴

Itt csupán röviden utalunk arra, hogy Tisza a világháború alatt folyamatosan nyomon követte a szlovákkérdés alakulását. 1914 augusztusában Matúš Dula levelére, melyben a szlovák pártvezér a háború kitörése utáni nemzetiségellenes intézkedések felfüggesztését követelte, Tisza egy ízben fogadta az SZNP elnökét, a szlovák panaszokra pedig szinte teljes egészében pozitív választ adott.⁷⁵ Mindenesetre jellemző, hogy a későbbiek során igyekezett kerülni a Dulával való találkozásokat és a rajta keresztül való ügyintézt, megelőzendő így a látszatot, mintha a szlovák pártvezérrel is a románokéhoz hasonló rendszeres tárgyalásokat folytatna. Tisza nemigen rejtette véka alá, hogy számára az igazi problémát a románkérdés jelenti, és az összes többi nemzetiségi problémát megoldhatónak tartotta a román megállapodás rájuk való kiterjesztésével.

A világháborús Tisza-kormány idején a legjelentősebb szlovák kezdeményezést Ludovít Bazovský losonci ügyvéd akciója jelentette. A többi szlovák politikai csoporttól meglehetősen elszigetelődött Bazovský valószínűleg a turócszentmártoni csoport hallgatólagos beleegyezésével a fentebb említett, világháború előtti szlovák kulturális beadványok követeléseit a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban érvényesítendő nyelvi-nemzetiségi igényekkel egészítette ki. Konkrétan a szlovák régió állami hivatalaiban „tót nemzetiségű képes egyének” alkalmazása, a szlovákság arányának megfelelő parlamenti képviselő, a nyitrai, besztercebányai és szepesváraljai püspökök mellé szlovák nemzetiségű segédpüspökök kinevezése és általában a katolikus egyházmegyékben a szlovák nemzetiség érdekeinek védelme, az eredeti szlovák helynevek visszaállítása és a nemzetiségi perzekúciók megszüntetése szerepelt a Bazovský-féle memorandumok kérelmei között.⁷⁶ Bazovskýt Tisza több alkalommal is fogadta – az ővele folytatott megbeszélések megkímélték Tiszát az SZNP vezetőivel folytatandó tárgyalásoktól –, de a román paktumtervhez hasonló újabb engedményeiben a nemzetiségi törvényben biztosított jogok teljességének elismerésére továbbra sem volt hajlandó. Jórészt ez a magyarázata annak, hogy végül is a Bazovský-féle akció félbemaradt, az 1915 augusztusában a Kürthy Lajos felvidéki kormánybiztos által egyengetett szlovák megállapodástervezet pedig nem készült el.⁷⁷

A szlovák politikai mozgalom 1914 augusztusában deklarált passzivitása miatt Tiszának ezt követően meg kellett elégednie a rendőri-ügynöki akciók, a korrupció és a belső

⁷⁴ Uo. Különösen Gaál Jenő elnökhelyettes felszólalását érdemes kiemelni, aki azt hangsúlyozta, hogy az „állam valamennyi nemzetiségnek egyformán állama”. Ezért a kivándorlás felhasználását a magyarosítás előmozdítására legfeljebb csak mint társadalmi akciót lehet elfogadni. Uo. 43.

⁷⁵ A Dula és Tisza közötti levélváltás forráshelyei: Tisza-iratok, REZsL XIV. 31, VII 21. 361. – ALU MS C 53 – Poz. M. Dulu 9. cs. IV. b. Az SZNP elnökének a világháború kitörése után a miniszterelnökhöz benyújtott iratait tartalmazza: KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. VII. (Kézirat) 158–174.

⁷⁶ A Bazovský-féle akció alkalmával 1915 nyarán készült memorandumtervezet 1. Poz. M. Dulu, SNA, Bratislava. Az akcióról utóbb publicisztikai vita robbant ki a Slovenský denník 1931-es évfolyamában Ivan Houdek és Ludovít Bazovský között.

⁷⁷ HRONSKÝ, MARIÁN: Slovensko za prvej svetovej vojny a vznik československého štátu 1918. HČ (27) 1979.2. sz. 237–238., valamint 251.

A szlovákkérdés Tisza István nemzetiségi politikájában

szlovák ellentétek kihasználásának eszközeivel. Ezek segítségével történtek egészen nagyszabású próbálkozások is. Így pl. S. H. Vajanský, a szlovák nemzeti mozgalom hosszú évtizedeken át hangadó ideológusának csehellenes magatartását fölhasználva az emigrációs cseh–szlovák egységmozgalom szlovákok közötti hatását gondosan előkészített sajtóakció keretei között Vajanský elhatároló nyilatkozatával próbálták vissza-szorítani.⁷⁸

1916. augusztus 20-ra reprezentatív szlovák delegáció Tiszánál teendő látogatását szervezték, de az akciót pártoló turócszentmártoni konzervatívok kisebbségben maradtak. Ezen kívül az egykori pártelnök fiának, Ján Mudroňnak hajlandóságát kihasználva ismételen megkísérelték a mérsékelt szlovák párt létrehozását. A világháború éveiben tanúsított politikai passzivitás ellenére egyre szervezettebben együttműködő szlovák politikai csoportok a cseh–szlovák orientáció általános térnyerése nyomán mindezeket a kísérleteket megtorpedózták.⁷⁹

Nem véletlen, hogy a század első másfél évtizedében nem volt egyetlen jelentékeny közlekedési kísérlet sem a magyar kormány és az ellenzéki szlovák képviselők között. Az 1910. évi választási paktumpróbálkozások kudarcá valójában senkit sem lephetett meg igazán. Érthető, hogy a megegyezés tárgyának-kereteinek főként a Tisza-féle román tárgyalások idején megmutatkozó szűkös korlátai a nemzetiségi aktivitás huzamos sikertelensége miatt óhatatlanul radikalizálódó szlovák politikusokat is újabb önkorrekciókra ösztönözték. Kombinációikban a románhoz hasonló kompromisszumkeresés öszinté – és 1914-ig az SZNP politikáját is meghatározó – igénye, valamint a belső föderalizálás gondolata mellett egyre gyakrabban tűnt fel a csehszlovák egység koncepciójához való közeledés, illetve az egységmozgalom eszményeivel való részleges vagy teljes azonosulás. Az állami kereteket figyelmen kívül hagyó megoldás alternatívája azonban 1914 előtt az ellenzéki nemzetiségi sajtóban inkább csak mint az elkeseredést demonstráló vízió, s nem mint előkészített, reális, aktuális elgondolás bukkant fel. Mindezt híven tükrözi a pesti ellenzéki szlovák hetilap, a *Slovenský týždenník* 1913-ban kiadott hangzatos jelszava: „Magyar Heródes elől – cseh Egyiptomba.”⁸⁰

⁷⁸ „Hosszabb idő után megtudtam, hogy a kiewi »Csechoslovanban« 1914. szeptember 28-án közlétegetett egy határozat valami »cseh–tót bizottmánytól«. hogy szerencsés kimenetelű háború esetén »a tótok által lakott megyék átcsatoltassanak a cseh királysághoz és így a tótok oda legyenek ajándékozva a cseheknek. Ilyen abszurd bolondságokra nem is volna érdemes reflektálni, mert nincs olyan tót-ember, aki elárulván saját véré, adásvétel tárgyává hagyná magát lealacsonyítani és nincs olyan tót-ember, – aki elpártolva a tót hazafiak ősrégi elveitől, akik sarkalatos igazságuk tudatában az ország és a király előtt számtalanszor adtak kifejezést hazájuk iránti hűségüknek – törvénytelen és hazafiatlan utakon akarnának haladni.«” Vajanský magyar nyelven készült eredeti kézírata, Tisza-iratok. REZsL IV. 16. 92. A nyilatkozatot szlovákul I. SVETOZÁR HURBAN VAJANSKÝ: Osvedčenie. *Národné noviny* 1915. július 17.

⁷⁹ HRONSKÝ, M.: Slovensko za prvej svetovej vojny. I. m. 251. – ŠROBÁR, VAVRO: Pamäti z vojny a väzenia 1914–1918. Praha 1922. 79–90.

⁸⁰ HODŽA, MILAN: Národnostná politika a volebné právo. Marginálne poznámky ku smierovach. Naša zástava 1911. március 3. A cikk megjelent a Kelet Népe, a Srpstvo, Romanul és a Tribuna c. lapok 1911. márciusi számaiban. Hodžáról I. ZUBEREC, VLADIMÍR: Le rôle de Milan Hodža dans la politique burgeoise slovaque avant la première guerre mondiale (1900–1914). *Studia Historica Slovaca* (10) 1978. 87–111.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

A nemzeti területi autonómia követelésére épülő hagyományos szlovák politikai program – a dualizmus kori szlovák koncepciók fokmérője és iránytűje – a nemzeti fejlődés fentebb jelzett belső problémái miatt, mindenekelőtt pedig az 1918-ig egyértelmű magyar elutasítás következtében, megvalósíthatatlannak bizonyult.

A hagyományos nemzeti program átdolgozásának vagy legalábbis aktualizálásának szükségyszerűsége új helyzet elé állította a politikailag aktív szlovák szervezeteket. A századvégi passzivitás-politika idealisztikus szláv nemzeteszménye helyett a szlovák régióban is a gazdasági és kulturális „aprómunka” vált a nemzeti törekvések fő irányává.

Az SZNP a maga konzervatív turócszentmártoni központjával, Svetozár Hurban Vajanský ruszofil ideológiára alapozott tekintélyelvűségével egyre inkább öskövületként nehezedett a gyorsan differenciálódó szlovák politikai életre. Az Andrej Hlinka, Ferdinand Juriga, Florián Tománek vezette néppárti csoport vagy a csehszlovák kölcsönösség, majd nemzetegység eszméjét vállaló polgári liberális és polgári radikális lapok (*Hlas, Dom a škola, Prúdy, Slovenský denník* stb.) szerkesztőségei körül verbuválódott közösségek egyre több vidéki központot építettek ki: Szakolca, Vágújhely, Nagyszombat, Rózsahegy, Liptószentmiklós, Zólyom szlovák pénzüzeteti, szakszövetkezeti, olvasóegyletei megteremtették az alapját annak, hogy a familiáris értelmiségi társaságok szélesebb hatósugarú szlovák nemzeti központokká válhassanak.

Az erőteljes és folyamatos – bár kezdetben inkább személyes ellentétekből, mintsem tudatos munkamegosztásból kialakuló – belső differenciálódás egyszerre teremtette meg a kapcsolatok lehetőségét az érdekvédelem és -képviselés kialakítására fogékonnyá vált paraszti rétegekkel. Ugyanakkor megpróbálta létrehozni a magyar kormányzati, illetve vármegyei nemzetiségpolitika „úrlovas” vonulásának feltartóztatására alkalmas, rugalmasabb szervezeti kereteket.

Végül is a Parlamenti Nemzetiségi Párt alapszabályainak figyelembevételével átszervezett Szlovák Nemzeti Párt a csehszlovák kölcsönösség jelentőségét hangsúlyozta. A Szlovák Néppárt képviselői közül viszont Juriga és Skyčák különösen Tisza István második miniszterelnökségének első két évében a kormánnyal való együttműködést szorgalmazta. Igaz persze, hogy a magyar kormányzattal való együttműködés a Szlovák Nemzeti Párt elnökeinek, Pavel Mudroňnak, majd az őt 1914-től követő Matúš Dulának az elképzeléseiben is fontos szerepet kapott.

A századfordulót követő évtizedben a szlovák nemzeti fejlődés legsúlyosabb problémája az erőteljes elmagyarosodás, az amerikai kivándorlás és belső migráció együttes következményeként jelentkező kedvezőtlen demográfiai fejlődés volt. A három jelenség, illetve a kivándorlás által leginkább sújtott vármegyék erősen megcsappant természetes szaporulata a század első évtizedében azt eredményezte, hogy a szlovák népesség abszolút és arányszámokban egyaránt gyors fogyásnak indult. Az asszimilációs mozgásokat fokozott figyelemmel követő magyar kormányzati politika, valamint a magyarosodás folyamatát több szempontból is vizsgáló korabeli magyar statisztikai irodalom egyaránt a nemzetiségek periferiális, jórészt hegyvidéki települtségéből adódó természeti és az ezekkel szorosan összefonódó gazdasági okokra, mindenekelőtt a nem magyar régiók relatív túlnépesedésére vezette vissza a 19. századi asszimiláció folyamatos felerősödését. A század végi agrárválság, az egyenetlen iparosodás miatti kevés munkaalkalom elsősorban a mostoha körülmények között gazdálkodó nemzetiségi perifériákat sújtotta. Köztük is talán a legsúlyosabban a szlovák régió északnyugati és északkeleti részét: Árját, Trencsént, illetve Szepest, Sároost, valamint a szomszédos magyar–szlovák lakossá-

A szlovákkérdés Tisza István nemzetiségi politikájában

gú Zemplént, Abaúj-Tornát és Ungot. Az utóbbi négy vármegye területén alakult ki az ország második legnagyobb kivándorlási gócpontja. A négy megyéből a századfordulót követő másfél évtized alatt több mint 200 ezer ember vándorolt ki Amerikába, s közülük csupán minden harmadik tért vissza szülőföldjére.⁸¹

A magyar kormányzatot talán éppen e tekintetben lehet a leginkább elmarasztalni nemzetiségellenes magatartása miatt. Látván, hogy a kivándorlók tömegei között a szlovákok, rutének és kisebb részben a románok a magyaroknál nagyobb mértékben hagyták el az országot, a századelő egymást váltogató magyar kormányai jó ideig nem igyekeztek megakadályozni a tömeges kivándorlás elharapózását. A magyar miniszterelnök 1903-ban például így érvelt: „A tótság szaporodóképessége igen jelentékeny, a ruténeké sem csekély. Ilyen körülmények között a kivándorlás megakadályozása politikailag azt eredményezné, hogy a magyarság számarányát tudva leszállítanók a nemzetiségekkel szemben – és ezek javára.”⁸² Tisza István is csak 1910 táján kezdte felismerni e rövidlátó és nacionalista kivándorlási politikának az elhibázott voltát. Második miniszterelnökségének első szakaszában széles körű társadalmi akció kezdeményezésével próbálta mérsékelni a tömeges kivándorlást.

A korabeli asszimiláció megítélésének sokat vitatott kérdésköre a magyarosító iskolapolitika társadalmi hatása. Szlovák részről elsősorban a *Lex Apponyi* azon rendelkezéseit kárhoztatták, amelyek a magyart mint államnyelvet nem csupán tantárgyként, hanem a maradék szlovák tanítási nyelvű iskolák oktatási nyelveként igyekeztek bevezetni. A hat elemi iskolai osztályban elsajátítandó magyar nyelv intenzív tanítása a többi tantárgy oktatásának színvonalát rontotta. Mindez a szlovák nyelvű műveltség elterjedésének lelassulását, az értelmiségi pályák erőteljes elmagyarosodását eredményezte. A hivatalos 1910. évi statisztika szerint a közel kétmilliónyi szlovák nemzeti társadalmon belül a szlovák anyanyelvű értelmiségi foglalkozású személyek száma mindössze 3304 fő volt.⁸³

Magyar részről többféle érveléssel próbálták igazolni a magyarosító iskolapolitikát. Rákosi Jenő például a turócszentmártoni *Národné noviny* és *Slovenské pohľady* című lapok jeles szerkesztőjével, a magyar kulturális közélettől kevésbé elzárkózó Jozef Škultétyval folytatott levelezésében azt hangsúlyozta, hogy a magyarnak mint államnyelvek az ismerete a szlovák tehetségek érvényesülésének egyedül lehetséges útja. De kétségkívül az olyan vélemények voltak többségben, amelyek az iskolapolitika végcélját, annak legfőbb értelmét a magyarosításban látták. Márpedig ez a szlovák és általában a nemzetiségi politikusok számára elfogadhatatlan koncepció volt.⁸⁴

Az erőszakos iskolapolitikai eszközökkel felgyorsíthatónak vélt magyarosítás végső soron szinte teljesen a visszájára fordult. A magyarosítás jegyében fogant célok elérésére kevésnek bizonyultak a nyelvhatárokon fölállított óvodák, iskolák; az elszigetelten működő, mert a nép nyelvén nem vagy alig beszélő magyar tanítók, tanítónők számára pedig majdhogynem lehetetlen feladat volt a magyar nyelv megtanítása. Csakis arra voltak alkalmasak ezek a törekvések, hogy a világháború előtti évtizedben felgyorsult magyarosodási folyamat egészét „erőszakos magyarosításként” lehessen feltüntetni.

⁸¹ GLETTLER, MONIKA: Pittsburgh–Wien–Budapest. I. m. 337–338., 343–351.

⁸² 2570. res. 1903. M. E. I.MKBM 8. cs. SNA, Bratislava.

⁸³ Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat. 56. 64.

⁸⁴ Rákosi Jenő Jozef Škultétyhoz írott magyar nyelvű levelei megtalálhatóak a Škultéty-hagyatékban, ALU MS. Martin. A leveleket szlovák fordításban közli CHMEL, RUDOLF: Literárne vzťahy slovensko-maďarské. Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia. Martin 1973. 261–264.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

Pedig a szlovák kortársak is érezték, hogy Tisza István tárgyalási hajlandósága, a balkáni változások, a belső magyar demokratikus erők felsorakozása előbb-utóbb az ország nemzetiségpolitikai gyakorlatában is pozitív fordulathoz vezethet. Ezért nincsen semmi meglepő abban, hogy Hodža 1914 januárjában magabiztosan állíthatta ki a magyarosítás „halotti bizonyítványát”: *„Akit a magyarok a múlt évig nem magyarosítottak el, azt már soha többé nem magyarosíthatják el, legfeljebb a végletekig elkeserítik... Az okosan gondolkodó magyar államférfinak látnia kell, hogy a határok mentén élő románokat, délszlávokat, szlovákokat csak akkor tarthatja meg Magyarország iránti érzelmi kötődésükben, ha azoknak semmi miatt nem kell a határokon túlra, fajtestvéreikhez szaladniuk.”*⁸⁵ Emlékszünk, a kiegyezés politikáját ellenző emigráns Kossuth már 1870-ben jelezte a magyarországi nemzetiségek és a szomszédságban élő testvérnemzetek közötti kapcsolatok fontosságát az ország integritása szempontjából. Milan Hodža 1914. évi figyelmeztetése éppen a kossuthi intellektus figyelmen kívül hagyásából adódó következményekre mutatott rá.⁸⁶

Tisza István felvidéki nemzetiségi politikája tehát a románkérdésben követett eljárásnál jóval ellentmondásosabb volt. Bár nem zárkózott el teljesen az SZNP vezetésével való tárgyalásoktól, de mindvégig arra törekedett, hogy kihasználja a párton belüli ellentéteket, illetve felhasználja egyes szlovák néppárti szlovák vezetők (Skyčák, Juriga) mérsékeltebb álláspontját, kompromisszumkészségét. A bobrói választói kerületben 1914-ben így kerülhetett sor arra a szokatlan üzletre, hogy Skyčák a munkapárti Ghillányi javára lemondott mandátumáról, cserébe a miniszterelnök igen méltányosan kezelte Skyčák üzleti és irodalmi vállalkozásait.⁸⁷ A csendes és titkos paktumokra, személyi megállapodásokra épített Tisza-féle felvidéki szlovák politika azonban a háborús körülmények között sem érte el célját, az emigrációban immár államjogi dimenziókat öltő és államalapító ambíciókat tápláló csehszlovák mozgalom elszigetelését, illetve a magyarországi ellenzéki szlovák mozgalom elhatárolódását a Masaryk vezette mozgalomtól.

A magyar polgári radikálisok és a szlovákkérdés

Mindenféleképpen hiányos lenne a szlovákkérdésben kialakított magyar nemzetiségpolitika áttekintése a Jászi Oszkár által vezetett polgári radikális csoport elképzeléseinek jelzése nélkül. Külön elemzés tárgyaként lehetne csak hitelt érdemlően bemu-

⁸⁵ HODŽA, MILAN: Pohnime sa za slovenskú školu. Slovenský týždenník (11) 1914. 2. sz.

⁸⁶ POTEMLA, M.: K vývinu slovenskej politiky. I. m. 101.

⁸⁷ Erről és a Ferenc Ferdinánd trónörökös körül kialakult nemzetiségi csoportban játszott szerepről l. ZUBEREC, VLADIMÍR: Milan Hodža (1. 2. 1878–27. 6. 1944). HČ (38) 1990. 6. sz. 773.

tatni pl. azt a differenciálódási folyamatot, amely – elsősorban a cseh–szlovák egység-törekvések hatására – a felvidéki, illetve szlovákkérdéssel foglalkozó publicisták, politikusok, társadalomtudósok között vitathatatlanul végbement. A főtebb jelzett, módosított kormányzati szlovák politika árnyékában a szlovák régió vármegyei lapjaiban is jelentkeztek olyan hangok, csoportok, amelyek a nemzetiségi megbékélést nem pusztán taktikai manővernek, hanem a kérdés rendezéshez szükséges minimális föltételnek tekintették.

Elsősorban az anyanyelvi oktatás, az általános választójog, a nyelvhasználati jogok problémájának egyértelmű megoldásában látták a „nemzetiségi béke” megteremtésének lehetőségét. A *Vágújhelyi Lapok*ban például Jászi nemzetiségpolitikai tárgyú írásainak közlése mellett a Nyitra megyei értelmiségi magyar körökből kikerülő szerzők is a magyarosítás erőltetésének káros voltát hangsúlyozták és a nem magyar nemzetek nyelvjogainak elismerésén alapuló konstruktív nemzetiségi gyakorlatot sürgették. De hasonló szellemben foglalkozott a szlovákkérdéssel több más helyi újság, mint pl. a *Trencsényi Lapok*, a *Nyitrai Lapok* vagy a Liptószentmiklóson megjelenő *Felvidék*.

Az ellenzéki szlovák lapok is gyakran közöltek békülékeny vagy józan hangvétellű cikkeket a központi magyar újságokból (Pesti Napló, Hétfői Posta, Déli Hírlap stb.). Ennek ellenére – és ha a nemzetiségi kérdés kapcsán elfoglalt józan álláspont következetességét tekintjük mérvadónak, kétségkívül teljes joggal – a szlovák politikai tábor egyedül a *Huszadik Század* körét, illetve az 1910-ben alapított *Világ* körül tömörülő csoportot, mindenekelőtt természetesen Jászi Oszkárt tartotta a nemzetiségi kérdésben magyar részről tárgyilagos és szakavatott megfigyelőnek, egyszersmind a politikai együttműködés potenciális magyar partnerének. Mindebben minden bizonnyal közrejátszottak Jászi személyes kapcsolatai is. A pesti szlovák szerkesztői, politikusi gárdából többé-kevésbé rendszeres együttműködés alakult ki Jászi és Milan Hodža, illetve Anton Štefánek között, de kapcsolatot teremtett Vavro Šrobárral, a cseh–szlovák orientációjú rózsahegy csoport vezetőjével, sőt a turócszentmártoni konzervatív szlovák centrummal is.⁸⁸

A kapcsolatok alakulásában azonban a Justh-féle ellenzék eltérő megítélése, valamint a kormánnyal kötött nemzetiségi választási paktum Jászi részéről történt bírálata 1910–1914 között, többször is komolyabb nézeteltérésekhez vezetett. Ugyanakkor a Polgári Radikális Párt 1914. évi megalakulását minden szlovák politikai csoport pozitív fejleménynek tekintette annak ellenére, hogy a párt vezetésébe beválasztott Ján Mudroň taktikai szempontból szükségesnek tartotta, hogy egy ideig háttérben maradjon. Jászi nemzetiségi elképzeléseinek az új párt programjába való fölvételét a kapcsolatok szempontjából rendkívül fontos mozzanatnak tartották. Az is igaz persze, hogy a pesti szlovák vezetők közül Štefánek, Hodža az 1910-es években többször is aggályait fejezte ki Jászi nemzetiségi koncepciójának őszinteségével kapcsolatosan. Hodža véleménye Jásziétól

⁸⁸ SZARKA LÁSZLÓ: Jászi Oszkár szlovák kapcsolatai 1918 végéig. *Századok* 1985. 5–6. sz. 1168–1194. Milan Hodža különösen parlamenti képviselőként (1905–1910 között) többször megpróbált nyitni a parlamenti és a parlamenten kívüli ellenzék irányába. Komoly reményeket táplált az Achim-féle parasztpárti mozgalommal kapcsolatosan, a szociáldemokratákkal mindvégig személyes kontaktusban állt, de reménykedett a Justh- és Ugron Gábor-féle magyar függetlenségi párti csoportok nemzetiségi megbékélésre törekvő politikájának sikerében is. Erről l. HODŽA, MILAN: *Középeurópa országútján*. Bratislava–Pozsony 1938. 103–104., 116–119., 126–127. és 134–135.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

1910 után mindenekelőtt a többi magyar politikai párttal demokratikus alapokon való együttműködés lehetőségében tért el.⁸⁹

A világháború kitörése után a nemzetiségi problémák látszólagos háttérbe szorulása mellett Jászinak bőségesen nyílt alkalmá meggyőződni arról, hogy az új helyzetben a nemzetiségi kérdéskomplexum új dimenziókat nyert, és a belső megoldás pusztán lehetősége is a világháború kimenetelének függvényévé vált. Braun Róbertnek a szerb fronttól küldött levéltudósításai, személyes élményei mellett szlovák vonatkozásban az SZNP pártelnökével, Matúš Dulával folytatott 1915. évi levélváltása is azt jelezte, hogy a szlovák politikai vezérkarból a magyar kormánnyal való egyezkedés korábbi hívei fokozatosan kiszorultak, illetve korrigálták korábbi álláspontjukat. Dula kifejezte ugyan egyetértését Jászi derülátó feltételezésével kapcsolatban – miszerint a sovén nacionalista reakció veresége előbb-utóbb óhatatlanul bekövetkezik és a magyarság, valamint a nemzetiségek progresszív elemei bensőbb viszonyban fognak együtt dolgozni –, de a hangsúlyt a negatív fejleményekre helyezte: „Reám és elvtársaimra csak az leverő, (és) fájdalmas hatással van, hogy a nemzetiségek és a magyarság fiai által egyenlő lelkesedéssel és vitézséggel hazánk megóvása érdekében vívott véres harc eredményéhez kötött reményeinkben – csalódtunk. (...) *A sovíniszta örület nemcsak a tót intelligens osztályban, de főleg köznépünk széles rétegeiben oly nagymérmű elkeseredést okozott, hogy csak az Úristen a megmondhatója annak, mikor fognak az ejtett sebek behegedni. (...) Nem tehetek róla, én helyzetünket – nagyon sötétnek, kilátástalannak látom.*” (Kiemelés tőlem – Sz. L.)

Ezek a fenntartások azután különösen a világháború vége felé egymásra talált Károlyi Mihály és Jászi szövetségének kíméletlen szlovák kritikájában kaptak fontos szerepet. Károlyi szláv politikája, oroszországi tervei és amerikai körútjának a szlovák emigrációval kapcsolatos felemás epizódjai már 1914-ben is egyöntetűen negatív visszhangot váltottak ki a szlovák politikai közvéleményben.⁹⁰

Károlyi politikai önkorrekcióinak őszinteségét, mélységét a turócszentmártoni *Národnie noviny* éppúgy kétségbe vonta, mint a Štefáneek által szerkesztett pesti *Slovenský denník* című lap, amely főnállásának öt és fél éve alatt, 1915. évi betiltásáig, mindinkább egyértelműen a cseh–szlovák egység megvalósításának programját propagálta. Nem véletlen, hogy a rendőrségi zaklatások elől Prágába áttelepülő Anton Štefáneek 1917 októberében érkezettnek látta az idejét annak, hogy Andrásy és Károlyi után a Huszadik Századot és magát Jászit is mint a magyar antidemokratikus politika igazi arcát leplezni hivatott társaságot tüntesse fel.⁹¹

A támadásra a Huszadik Században Braun Róbert válaszolt, aki Jászit megvédve egyebek között határozottan leszögezte: „*Talán nem kell túlságosan hangoztatni, hogy akkor, amikor egy cseh lap csakis az idegen nacionalizmus ellen harcol, a cseh ellen azonban soha, ez nem más, mint a cseh agresszív nacionalizmus erősítése. Aki ilyen politikát*

⁸⁹ Az első világháborús Jászi-anyagok között található (OSZK Kézirattár-Fond 114) levelet közli: LITVÁN GYÖRGY–SZARKA LÁSZLÓ (szerk.): *Duna-völgyi barátságok és viták. Jászi Oszkár közép-európai dossziéja.* Budapest 1991. 59.

⁹⁰ A Károlyival szembeni szlovák fenntartások okairól vö. POTEMLA, M.: *K vývinu slovenskej politiky.* I. m. 60–61.

⁹¹ ŠTEFÁNEK, ANTON: *Hospodárske zanedbávaní Slovenska. Národní listy* 1917. október 21. Az írást *A magyarosítás régi és új iskolájáról* címmel közli LITVÁN GY.–SZARKA L.: *Duna-völgyi barátságok és viták.* I. m. 72–74.

*követ, annak semmi joga sincs megütköznie mások agresszív nacionalizmusán, sőt ezt természetesnek kell tartania.”*⁹²

A Jászi-féle nemzetiségi koncepció szlovák vonatkozásban az 1861. évi szlovák Memorandum autonómiakövetelésének egészen korai, 1909-ből származó helyeslése, az anyanyelvű közigazgatás, oktatás és igazságszolgáltatás sürgetése révén kétségkívül teljesen egyedülálló jelenség a nemzetiségi kérdés korabeli magyar értelmezésében és kezelésében. Ugyanakkor Jászi a cseh–szlovák egységprogram szlovákok közötti térhódításának kérdésében nem rendelkezett sem megbízható információkkal, sem teljes áttekintéssel. Jászit épp ezért a cseh képviselők bécsi parlamentben tett államjogi nyilatkozata (1917 májusában), amely a cseh–szlovák egységtörekvések első hivatalos cseh megerősítésének számított, ugyanúgy meglepetésként érte, mint a magyar politikai élet egészét. A cseh–szlovák államegységet éppen korábbi személyes tapasztalatai alapján nem tartotta a szlovák nemzeti fejlődés reális alternatívájának. Ugyanakkor a cseh igénybejelentést az utolsó figyelmeztetésnek tekintette a magyarországi szlovákkérdés megegyezéssel rendezésének további elodázhatatlanságára.

Ezzel együtt Jászi a pesti szlovák csoport egyik vezetőjének, Emil Stodolának azt a törekvését, hogy egységes szlovák nyelvterületet jelöljön ki, Braun Róbert megállapítását idézve úgy értékelte, hogy „ilyen alapon Svájcot is egynyelvű területnek lehetne tekinteni”.⁹³ A cseh igénybejelentésről szólva a csehországi történeti közjog és a szlovák terület esetében alkalmazott természeti-nemzetiségi jog kombinálását „teljesen hatalompolitikai, tehát imperialista tendenciának” minősítette, és megjegyezte: „Hiba volna azonban ezeknek a tüneteknek túlságos jelentőséget tulajdonítani. Azok nyilván részben a megmérgezett múlt eredményei, részben a háborús konjunktúrák túlkövetelései.”⁹⁴

Mindebből látható, hogy Jászi a világháború előtti cseh–szlovák egységmozgalomnak nem tulajdonított nagy jelentőséget. A szlovák politikai élet fővonalát, nem minden ok és alap nélkül, a világháború előtt a magyarokkal való megegyezés szorgalmazásában látta. Ám a magyar kormányok szlovák vonatkozásban a románnál is szűkmarkúbb engedmenypolitikája, valamint a szlovák politikai mozgalomban lezajlott belső átcsoportosulások eredményeképpen, méginkább a világháború kül- és belpolitikai földcsuszamlásai nyomán fölénybe jutó cseh–szlovák orientáció hatását, vagyis a szlovákok számára bármiféle autonómia programjánál többet sejtető cseh–szlovák államjogi megoldás vonzerejét Jászi sem tudta reálisan fölmérni. Szlovák koncepciójának ez a legfőbb érdemi hiányossága elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy a Károlyi által kezdeményezett 1918. szeptember–december között lezajlott szlovák tárgyalásokon a cseh–szlovák államalapítás prágai elképzeléseinek megfelelő fejleményekkel nem tudhatott érdemi és reális magyarországi politikai alternatívát szembeállítani.

Mindazonáltal az általunk vizsgált periódus magyar kormányai közül – leszámítva Tisza István románokra korlátozódó paktumtárgyalásait – egy sem jutott el arra a felismerésre, mint 1918 őszén, tehát végzetesen megkésve a Károlyi-kormány, hogy ti. a nemzetiségi kérdés, így a szlovákkérdés rendezését csak az egyenrangú tárgyalófélnek tekin-

⁹² BRAUN RÓBERT: Egy cseh lap a Huszadik Századról. Huszadik Század 1918. 21. sz. 94–97.

⁹³ JÁSZI OSZKÁR: A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok. (Az 1918. évi első kiadás reprintje.) Budapest 1988. 33.

⁹⁴ Uo. 65.

A szlovák nemzeti mozgalom és a magyar kormányzati nemzetiségi politika...

---

tett nemzeti mozgalmak, nemzetiségi pártok, közöttük a Szlovák Nemzeti Párt képviselőivel kötött megegyezés alapján lehetett volna elérni. Persze vitathatatlan, hogy az 1918. november 1-jén megalakult Károlyi-kormány részéről kényszerhelyzet szülte felismerés volt ez, mint ahogy az sem kétséges, hogy mind a Dula-, mind pedig a Hodža-féle pesti szlovák tárgyalásokon már a szlovák fél volt az, amelyik nem óhajtotta, sőt megakadályozta a megegyezést.